

روهنڙي ۽ جارهبر

ليکڪ

هر جاڻي گدو مل ڪٽي مل

جلد ۵۰۰

ڇاپو ۱۵۰

جون ۱۹۶۱

قيمت سوا روپيا

پرڪاشڪ

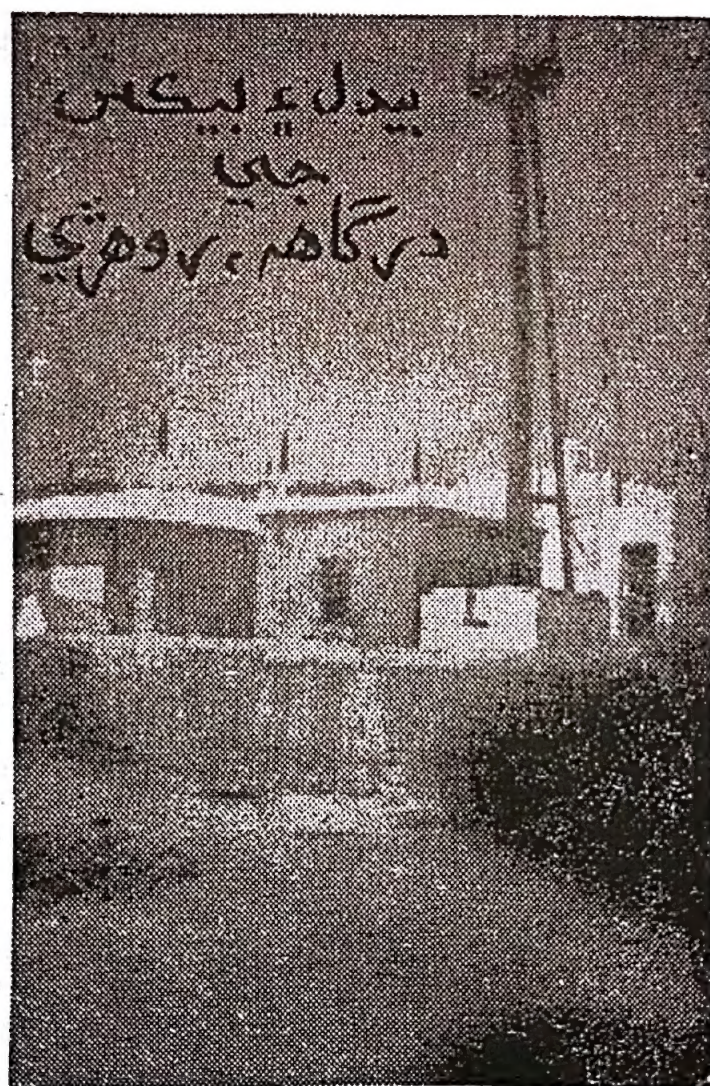
صوفي ساهتيه سنڌ

بلاڪ اي ۱۹، گهر نمبر ۱۱

ڪراچي ڪيمپ نمبر ۵

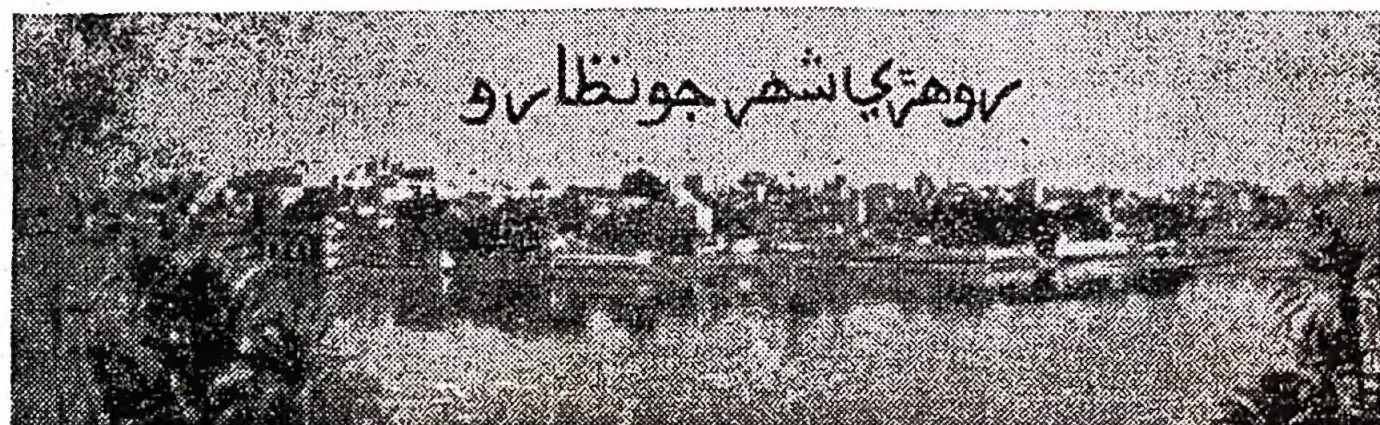
بيدل ۽ بيڪس
جيا
درگاهه، رومتي

هر جاڏي
گدو مل
کٽڻ مل

روھڙي
جا
ر--+

سند جو نالو

صفحو

۱ کان ۸

۱- مديد (روھڙي شهر جو ايمان)

۹ کان ۲۰

۲- فقير بيدل ۽ ايسڪس بادشاه

۲۱ " ۳۴

۳- پاڻي پارو شاه ۽ وسط گھوٽ

۳۵ " ۳۷

۴- بابا ليچراج

۳۸ " ۴۱

۵- سيد مر مسند خالندان جو بدياد

۴۲ " ۵۰

۶- سائين امرو رام ۽ چيتدرام

۷- پاڻو جن عرف صوفي ڊاڪٽر

۵۱ " ۶۱

روحاندي صاحب

۶۲ " ۶۳

۸- پاڻي اسر ۽ سونڌن

ڪل ڪلام ۵

۹- " " جو ڪلام سر آسا

" " " "

۱۰- " " " جهنگلو

" " " "

۱۱- " " " پيروِي

" " " "

۱۲- " " " ساوانگ

" " " "

۱۳- " " " جوڳي

" " " "

۱۴- " " " تلنگ

" " " "

۱۵- " " " ٽي لاسري

" " " "

۱۶- " " " سورٺ

" " " "

۱۷- " " " گوهياري

" " " "

۱۸- " " " سهڻي

" " " "

۱۹- " " " راهڪلي

سکر ضلع ۾ سنڌ وٺنديءَ جي ساڄي ڪپ تي
 هڪڙو شهر آهي، نهايت جهونو ۽ ڳتيل. جنهن جي نوابخ
 نهايت ڪهڙي ۽ روايت بلڪل نرالي، رنگ ۽ ڍنگ
 عجيب و غريب آهي. ان شهر ۾ فقير بيدل ۽ بيڪس
 جي خانگاه، پاڻي پاروشاه جي ڏيوري، سنت وسط
 گهوت جو ٺڪاڻو ۽ ٻيون ڪيتريون ئي ڊگهون،
 مسجدون ۽ مندر آهن. جنهنڪري گهڻا طالب درشن
 لاءِ اچن ٿا. ان ڪري کيس شرف ۽ مشهوري ملي آهي.
 هن شهر جو نالو روڙي شريف آهي ۽ منجهس ايترا
 ڊگهون ئي گذريا آهن، جن جي حد حساب جي باب
 ڪانهي. ڳلي ۽ ڳلي، گهٽي ۽ گهٽي ۽ مڃا مڃا ۾ ڪنهن
 نه ڪنهن پير پيغمبر جي تربت آهيئي آهي. جئين هڪ
 اردو شاعر روڙيءَ جي ساراه ڪندي چيو آهي:-
 ڪرمان صفت مان روڙيءَ جي - ائي آهن سوا لک پير

- ۱- جاگي دٻڪو وار مبارڪ - خلقت آئي وهير
- ۲- وچ درياه خواجه رهندا - او ننڍيان دا پير
- ۳- ننڍي ڪناري سهڻا رهندا - حاجدا شاه پير
- ۴- ڍڪ ازار ۾ سهڻا رهندا - او پيران دا پير دستگير
- ۵- ٺڪر نامر اڪ جهڙي سهڻي دي - بيدل بيڪس پير

۶- ميمڻ محل ۾ سهڻا رهندا - اوسپان والا پير (اخاري شاه)

۷- گانگوئيءَ ۾ سهڻا رهندا - شاه حيدر حقاني پير

۸- اعليون اعلي پير رهندي - ڦرندي مست فقير

۹- خادم حسين قوالي ٺاهي - مدد پنج ٽن پير

ٻنهن کان سواءِ جيئرا جاڳندا درويش ۽ مست فقير

۱۰- اڄ ڏينهن سوڌو ڪيترائي روھڙي ۽ ڀر گهمندا ڦرندا نظر اچن

ٿا. چون ٿا ته ۱۴ مست فقير ۽ ۷ سالڪ درويش هميشه

روھڙي ۾ رهندا ايندا ۽ سدائين هوندا. ڇاڪاڻ ته

اهي سنت وار مبارڪ جي بچاءَ لاءِ رهيل آهن جا ڳالهه

هيڏينءَ طرح آهي:-

هڪڙي دفعي جي ڳالهه آهي ته محمد غزنوي

جنهن هندستان تي ۱۷ گاهون ڪيون هيون، سو

جڏهن سنڌ مان روھڙيءَ شريف جي شهر مان

لنگهي ٿو، اهو مهو حج شريف وارو هو ۽ روھڙيءَ ۾

ميلا لڳو پيو هو. پڇڻ تي معلوم ٿيس ته روھڙيءَ ۾

هڪ درگاه تي پيغمبر حضرت محمد صلي الله عليه وسلم جي سونهاريءَ

جو هڪ وار رکيل آهي ۽ سال بسال ان جي ڏسڻ لاءِ

هزارين مسلمان اچي ان مهني ۾ ڪنا ٿيندا آهن

انڪري ئي روھڙيءَ کي Mecca in Miniature هڪ

نندو و مکو مدينو ڪري سڏيندا آهن يا سوا لک پيون

جو گهر. هڪ ڪرڻ لاءِ بادشاه فرمايو ته 'صبحان الله!

يا ڀاڻ! زيارت ڪنداسين' درگاه جي در واري کي

چوائي موڪليائون. ٻئي ڏينهن ئي وار مبارڪ ڏسڻ جو

مڪمل انتظام ٿي ويو. سوالن جي دوران ۾ جڏهن
 بادشاهه پڇو ته ڪهڙي ثابتي آهي ته هيءُ وار حضرت
 محمد صاع الله و صام جن جو آهي ته درگاه وارن فرمايو
 ته ثابتي اها آهي ته جڏهن ان وار کي کلي پٿر ۾ ظاهر
 ڪيو ته سورج کي مجال نه آهي جو ان جي تابش جو
 مقابلو ڪري ۽ سچ پچ ٿيو ته ائين ته جڏهن وار کي
 درگاه مان ٻاهر ڪڍي کلي آسمان جي هيٺان آيا (جو
 بادشاهه پڪ ڪرڻ ٿي چاهي) ته سورج ٻڪڻ ۾ داخل
 سان ڏيکجي ويو. پوءِ هندوستان جي شهنشاهه اهو وار
 مبارڪ زبردستيءَ پاڻ سان غزويءَ کڻي وڃڻ ٿي چاهيو.
 جو هن جي بچاءَ ۾ هي روڙهيءَ جا مس فقير ۽ سنت
 نڪري نروار ٿيا ۽ بادشاهه کي چئلينج ڪيو ته جيڪڏهن
 تون هن دنيا (ڌرتيءَ) جو بادشاهه آهين ته اسين به هن
 دنيا جا بادشاهه آهيون. ايراني وغيره ٻولين ۾ بادشاهه
 کي سمجهائي پاڻ آندائون ته تون ايتري ڦرلٽ ۽ زبردستي
 نه ڪر - چون ٿا ته بادشاهه ٿي اهڙو اثر پيو جو وري
 سنڌ ۽ گجرات طرف ڪڏهن به نه ڪاهيائين.

انهيءَ تاريخي لحاظ کان ٿي سگهي ته روڙهي هڪ بلڪل
 قديم ۽ جهونو شهر آهي - چچ، چندر ۽ ڏاهر راجائن
 جي زماني ۾ هن شهر جي هستيءَ جو قدر هو جو الور
 (اروڙ) سان ان جو سڌو تعلق هو. قدرتي نظارن جي
 'حسن شناس' نگاهه سان نهاربو ته به جن کي نيشن ۾ نوب

۽ نڙاڪت آهي تن کي منجهس ڇڳيون ئي خرابيون بس
۾ اينديون. فقير بيدل سائينءَ جا وڃن آهن:-

زهي لوهري ڪه چوڻ جڏات عدن است
سراپا مجمع آرام و امن است

زارت گاه هر روشن ضميري
دليل راه هر جان منيري
ز آستان شمالش نازه و نور-

ڪوهستان جڏوش صاف مانور
ز ريگستان بود سرقش مصفا

ز باغستان شده غريش معطر

بيدل سائينءَ جي چوڻ موجب روهڙي شهر کي
چار حدون آهن: باغستان، ڪوهستان، آستان ۽
ريگستان. هڪ طرف قدرتي اميدان چاڪندڙ ريتي
سان ڀريل جتي هڪ اٿاھ ساگر ايڪانت جو ڀيرو اکين
کي پاسي. ٻئي طرف سنڌو ساگر جي لهرن جي لوڏ
۽ ’ديگه‘ وٽ درياءَ جي دؤر جي دھشت ۽ ڪن جا
ڪڙڪا، نعين طرف روح جي رونق ۽ نور هن ٽڪرن
جا قدرتي قلعا، جي دور دور آڪاس گرپ يا افق
(Horizon) سان من ملائي ڇپ ڇاپ ۾ ڇپ ڇوري
روح رهاڻا ڪري رهيا آهن ۽ شهر جي بجاءِ لاءِ مروج
بلدي رهيا آهن ۽ چوئين طرف باغن جي اهاڙي جن
۾ پالڻ پالڻ جا ٻيڙي اوليون نرالون لائون لئون
چس کي چرچ لائي رهيا آهن ۽ جتي ڪجهه جي وچ ۾

باغائي "وهيو، وهيو" جي واڪن سان، افلاڪ ۾ ٻرلاءَ
 پيدا ڪري رهيا آهن. جي سڄڻ نظر جو دائرو وڌائي
 وسيع ڪري نپٽن کي چڱو ڏسڻ ۽ ڇڪر هٽائڻ لڻ کي
 هيءَ حقيقت محسوس ٿيندي، باقي ٻيا هن قديم شهر
 جي قدرتي رونق جي پرڪ کان محروم رهي اڳيان
 جي اونڌه ۾ سمايل رهندا.

گر نه بيدار روز شهره چشم

چشمه آفتاب راج گناه

(سعدي)

پر وڏي وڌائي هن شهر جي هيءَ آهي جو منجهس
 کي مرد خدا جا سڃا ساڪ پيدا ٿيا، جن تي سنڌ کي
 ناز آهي - جهڙوڪ پاڻي ٻاروشاهه، وسط گهوت ۽ بابا
 نيراج جن جي پگڙي جي آلاپ روهڙيءَ جي روح ۾
 رهيل آهي ۽ صوفي درويش بيدل ۽ بيگس جدجي
 برهم جي باهه ۽ صوفياڻي سرود من ۾ هڪ مڃوڻي موج
 آهن ٿا ڪن ۽ لاهوت جو لقاء ٿا پسانين. اهڙا مهاڀر
 هن ٻراڻي شهر کي پنهنجي هستيءَ سان مدور ڪري
 ويا. ان سبب ئي اسان جي شهر کي عاليشان زيارت گاهه
 جو شرف ۽ شان مليو. هاڻي اچو ته اهڙن جي جيون
 ڪٿا پڙهي پنهنجو جيون به سڦار ڪريون.

فقير بيدل ۽ بيگس داد شاهه

هيءَ هڪ طالب ۽ مطلوب، مرشد ۽ چاهي جي

ڪهاڻي آهي جي پئي ساڳي وقت پئي ۽ پٺت به هرا.

فقير قادر بخش جدهي ادب وچان روھڙي ۽ جا
 ماڻهو ”وڏو سائين“ ڪري چوندا آهن ۽ جنهن جو
 تخلص ’بيدل‘ آهي ۽ سندس پٽ محمد محسن ’نيدو
 سائين‘ تخلص ’بيڪس‘ پڻي سندن ڄا پڙ هيندڙ ۾ ۱
 مشهور آهن. بيدل سنه ۱۸۱۴ع مطابق ۱۲۳۰ هجري
 روھڙي شريف ۾ ڄائو هو. سندس پتا جو نالو خليفو
 محمد محسن هو، جو پڻ هڪ وڏو درويش هو. چون
 ٿا ته جڏهن فقير قادر بخش بيدل پيدا ٿيو، ته سندس
 پتا خليفو محمد محسن، سيد مير جان الله شاھ (جو پڻ
 روھڙي ۽ جو هڪ وڏو درويش ۽ پارسي شاعر هو) جي
 ڪچهريءَ ۾ ويل هو. اتي هڪ شخص اچي چور ڪئي
 ته فقير صاحب جي تولد ٿيڻ جي مبارڪ هڪٿو، فرزند
 ڄائو آهي، پر پير مڙيل اٿس. اهي لفظ بد ٻڌ سان مير
 صاحب جن فرمايو ته اها منڊو نه چئو، اهو روھڙي شهر
 جو جهنڊو ٿيندو. جو جهنڊو اڄ تائين بيدل ۽ سندس
 پٽ بيڪس جي يادگار ۾ درگاه تي جهولندو رهي ٿو.
 ساڳيءَ طرح سندس پٽ فقير محمد محسن ’بيڪس‘
 به جهنڊي تي ڄام هو. ڳالهه ٿا ڪن ته جڏهن بيڪس
 پيدا ٿيو ته سندس دائيءَ کي ٿڙي مچي لاءِ چاقون
 هٿ نه ٿي آيو ٻڌهن جاول ٻار (بيڪس) فرمايو ته ”اها
 چاقون پيڳهي ۾ پيو اٿو.“ جاول ٻار جي ڳالهائڻ
 حاضرين جي دل ۾ حيرت ۽ هراس پيدا ڪيو. انهيءَ
 وقت سندس پتا فقير عبدالقادر بيدل ٻاهر ويل هو

۽ جڏهن مون ئي اچي پت جي ڳالهائڻ جو ٻڌائين، ته
 چوڻ لڳو ته خوف نه ڪريو، هي دعا جو اثر آهي ۽
 گهر اچي پاڻ ٻار کي اهڙن ڪمن (ڪشف ۽ ڪرامات)
 ڪرڻ کان منع ۽ ٽاڪيد ڪيائون، ڇاڪاڻ جو هن کان
 اڳ بيدل سائين پنهنجي هڪ فرزند غلام فرید (بيڪس
 جي ڀاءُ) کي ساڳي ۽ ڳالهه ٽن يعني ڇهه وقت ڪرامات
 ٿيڻ ڪارڻ جي ڪري رخصت وٺائي هئي. اهڙيءَ طرح
 بيڪس سائين ۽ جو جنم ۱۲۷۵ هجري مطابق سنه ۱۸۵۹ع
 ۾ ٿيو. سندس ڄم جي تاريخ بيدل سائين ۽ پنهنجي
 هيٺين شعر ۾ ادا ڪئي آهي ڇاڪاڻ جو فقير بيدل کي
 شعر ۾ ايجاد جي تاريخن لکڻ جو از حد شوق هو ۽ هڪ
 اهڙو ڪتاب ”تاريخهائي“ لکيو آهي. بيدل جي شعر
 مطابق بيڪس جي جنم جي تاريخ ۲۶ جمادالثنائي ۱۲۷۵
 هجري آهي.

پنهنجي ڀالا پڻ ۽ عام ڀراڻڻ بابت

علم ان قسم جو آهي. هڪ ظاهري ٻيو باطن (اندر
 ۽ سيني جو علم) جيئن کي علم لدني ڪري سڏجي
 ٿو. ظاهري علم جو سڳو ٿيڻ ۽ ڪاليجن ۾ ملي ٻيو ٻيو
 آهي پٽ گذاري ڪرڻ جو وسيلو. جيئن وڌيڪ ۽
 وڏو ٻڙ هيل هوندو تيئن سندس آجيوڪا آسودي
 نڪرندي پر جن کي علم لدني حاصل ٿيل آهي سي
 جيتوڻيڪ دنيوي طرح سڃاڻا نظر اچن پر آهن پنهنجي
 جهان جا بادشاهه ۽ مالڪ ۽ هنن کان هن ۽ هن دنيا

جي ڪالهه ڳالهه ڳجهي نه آهي . ان ڪري انهن کي
ظاهري علم جي ضرورت ڪانهي . جئين بيدل سائين
ڀاڻ فرمايو آهي ته جڏهن اسان ماءُ جي ڀيت ۾ هواسين
تڏهن گهر ۽ سڄي جهان ۾ جيڪي ٿيندو هو، سوسپ
ٽو سندا هواسين . اهڙو هو بيدل ڪرامت جو صاحب .
ساڳيءَ طرح بيڪس سائين به ڪو گهٽ ڪونه هو . هن
عاشق ازل جو ڀت به عاشق ٿيو . سائين لوڪ ڪڏهن
به ڪونه پڙهين ڇاڪاڻ ته اڪرن جو اهو مهاڃار آهي .
جڏهن ۾ هزارين آيا ۽ ويا ۽ ڦاٽا ۽ ڦٽڪيا . ڇو جو ڳڙهيا
۾ جهيا ڪين - پڙهڻ ۽ پرجهڻ ڀاڻ ۾ وڏو فرق ٿين
جئين بيدل سائين چيو آهي :

اڪران دي وچ جوئي اڙيا - عشق دي چاڙهي مول نه چڙهيا
ننڍي ۽ ٺهي ۽ ۾ بيڪس سائين درياهه لي ٿڙ ڪرڻ
ويندا هوا ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ سنڌونديءَ ۾ غائب
هوندا هوا . ٻاهران آدمي سمجهندا هوا نه شايد ٻڏي
وڃي آهن تنهنڪري وٺي هاءِ گهوڙا ڪندا هوا ۽ ڪي
وري ٻوڙي وڃي ٻٽس فقير بيدل کي خبر ڪندا
هوا ۽ پوءِ هو هڪدم ٻاهر هلي ايندا هوا . هميشه ائين
ڪرڻ ڪري ماڻهن جي دلين تان ٻڏڻ جو ٻڌپ ٺڪري
ويو ۾ سندس پتا بيدل سائين ڪيس اهڙي هدايت
ڪئي ته آئينده هو اهڙا ڪرامت جا ڪم نه ڪري .
پوءِ هن ٻا عمر وري ننڍي ۾ گهرڻ کان قسم کڻي ڇڏيو .
جو قسم ۽ پيءُ سان ڪيل واعدي ٽوڙڻ لاءِ بعد ۾

کيس پنهجي حياي ۽ ٿان هٿ ڏوٽو پيو جو پڙهندڙن
کي هيٺ هلي معلوم ٿيندو.

اهڙي ۽ طرح پنهجي پيءُ ۽ پٽ بيدل ۽ بيڪس
اسڪولي تعليم ڪونه ورتي، ڇاڪاڻ جو هو چمندي ئي
ڄام هوا ۽ ننڍي ۽ ٺهيءَ کان ئي شعر گوئي ڪرڻ لڳا.
شير جا پٽ به شير ٿيندا آهن ۽ خاص ڪري جڏهن
هن جو پيءُ ئي سندس گرو ۽ رهبر هو. جئين بيڪس
پنهجي ڪلام ۾ چيو آهي:

رمز رنديءَ جي عجائب روهڙيءَ ۾ راز هو
ٺالي بيدل بادشاهه، بيشڪ اهو شهباز هو

.....

بيدل مرشد مهندجو هادي غر پينواز هو
بيڪس خادم در جي عشق جو آغاز هو
اهڙي ۽ طرح پنهجي پيءُ پٽ بيدل ۽ بيڪس کي
عشق جو آغاز هو. معنيٰ عشق جي اولاد سان دلدار
(پڳڙان) کي ڳولي لڌو. ان ڪري سندن مذهب ئي
عشق الودا سڏبو آهي ۽ پيار هونءَ اڄ ڪالھ وارو
باهريون ٿاڻو ۽ جولي محبت، جهنگي جيڪر عشق يا
اشق چئجي به ليڪ ٿيندو. ڇاڪاڻ جو اهڙي ڪوڙي
پارام تي پوءِ جيڪي پڄتاءِ جا ڳوڙها (اشق) ڳاڙ ٿا
پون ان کان هر شيءِ بلڪل آڃا ۽ آزاد هوا. بيدل ۽
بيڪس پنهجي کي عشق جو اولاد ڪري ڪونهي به
ليڪ ٿيندو. ڇاڪاڻ جو هنن جي ذهن ۾ عشق جي

لهر ايترو نه زور ورار جو رو هڙي ۽ جو نديو وڏو عشق
 ڪرڻ اڳو. جهن جو نتيجو تمام سٺو نه ٿيو جو ڪيترا
 نه فقط حسن پرستيءَ جي لهر ۽ ان جي ڪيترن خرابين
 ۾ لڙهي ويا ۽ عشق جو سمند پار ڪري نه سگهيا.
 اها عشق جي لهر سنڌ ۾ سچل (سرمست) ڏراڙن واري
 شروع ڪئي هئي پر بيدل ۽ بيڪس ان کي ڇوڻيءَ
 ٿي آندو.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙي ڏينهن بيدل سائين ٺهر
 موجب صبح جو ٺهاري کان پوءِ جئين مسجد کان جهنڊ
 هڻي (بيدل سائين جهنڊ ڪندو هو يعني منهن کي
 ڪڙي سان ڍڪيندو هو ته مٿان ڪو منهن پري ۽ دل
 کي ست لڳي) نڪتو ته قضا جي اهڙي هوا لڳي،
 جو منهن ٿان پلاند مٿي ڪڍي وڃي ۽ سندس نظر وڃي
 سامهون بيدل هڪ عورت تي پئجي. البستي آئيني جو
 اولڙو، دنيوي دلير جي ڏريءَ مان اکين تي اهڙو ته
 پيو، جو تجلي کان اکيون اونچي ويون ۽ انهيءَ اوچتي
 چمڪاڻ ۾ ماڻڪ، ماڻڪيءَ ۾ آيو. اڪه پوت ۾ عجيب
 جو عڪس جهڙي ويو: ”عينان عيمن سان اڙيون،
 هاڻ مٿو ڪير موڙي.“ دماغ پنهنجا دليل ۽ دعائون
 ڇڏي ڏنيون. هوش خطا ٿي ويو، واس سڪي ويو
 ۽ ڇپ خشڪ ٿي پيا. هٿ ڪريائين ٻڙهي پيا، پيرن
 ٻڙ ڪڍيو، دل پنهنجو پاڻ وڃائي بيدل تي پئجي ا
 هاڻ اهر ’بيدل‘ پٺ اڳيان پٺ ٻڙهي سامهون لعلو

ٺوڙي جي دوکان تي صبحان الله يعني ”واه محروب
 واه!“ چئي ويهجي ويو. ان کان پوءِ سندس نظارو
 روڙي جي هڪ هندو نينگر گرمچند بجاج تي هو.
 گرمچند ٽان خيال ڪجي ويڃي کان پوءِ فقير صاحب جو
 مڃاز غلام محمد شڪار پوري ۽ قاضي پير محمد روڙي
 واري سان اٽڪيو. اهڙي طرح بيدل سائينءَ کي چار
 معشوق هئا ۽ انهن فداي المعشوقن سان بيدل سائينءَ
 ڪيتري قدر روح رهاڻ ڪئي سا هڪ عجيب و غريب
 وارثا آهي ڇا هن ننڍڙي ڪتاب ۾ ڏيڻ مناسب نه
 ٿيندو. ساڳيءَ طرح بيڪس سائينءَ جو نظارو به روڙي
 جي هڪ ڪمعي نالي چوڪر تي هو. ڪمعي ۽ بيڪس
 جي ننڍي وهيءَ کان پوءِ هئي. هئي هوائي به
 بار ۽ پيا ٿوري گهڻي ٽان پاڻ ۾ جهڳڙندا ۽ رسندا هئا.
 جئين بيدل ۽ قاضي پير محمد (سندس پويون معشوق)
 جو جهڳڙو ٿوري وقت لاءِ هوندو هو تئين هين بهي
 (ڪمعي ۽ بيڪس) جي به ساڳي ڪار هئي. ڏس نه
 رٿا ويٺا آهن. وري ڪري ڏس نه پيا آهن. جهڙيءَ
 طرح فقير بيدل کي قاضيءَ کان سواءِ قرار ڪونه ايندو
 هو تهڙيءَ طرح بيڪس سائينءَ کي به ڪمعي کانسواءِ
 آرام حرام هو. جئين هن (بيڪس) بهنجي ڪلام ۾
 چيو آهي :-

ڪمعي قبول آميري - انا مان ڪيون ڪرنا
 سانورا من سخن ميرا - خدا ڪوان بهي ڪجهه ٿرنا

بيڪس کي جيڪڏهن سنڌ جو لارڊ بئرن گري
 ڪو نجي نه ٿيڪ ٿيندو. جهڙي طرح انگريزي شاعر
 (Lord Byron) لارڊ بئرن هڪ دفعو سڄي يورپ ۽
 انگريزي ساهتيه کي پنهنجي پريم ۽ عشق جي گيتن
 سان گونجائي ڇڏيو هو. ساڳيءَ طرح بيڪس سائين به
 پنهنجي سک ۽ سوز جي مڌ روائي ۽ ڪلام سان ساري
 سنڌ ۾ عشق جي لهر ٽهلائي ۽ سارو واپو منڊل پريم ۽
 پرست، الفت ۽ عشق، سک ۽ سوز، پيار ۽ قرب سان
 پري ڇڏيو. جئين انگلينڊ جو شاعر بئرن ڪوبه لٽو
 ڪپڙو يا فشن گري لڪڻ هٿ ۾ کڻي ٻاهر گهمڻ
 نڪرندو هو ته سڄي ملڪ ۾ اهو فشن يا رواج ٿي ويندو
 هو. ساڳيءَ طرح بيڪس پڻ پنهنجي قوه جوانيءَ ۾
 اڇا ۽ رنگين ڪهڙا بهري، هٿ ۾ رول جنڊي ۽ لڳل
 کڻي، روڙي ۾ ٻاهر ڇڪر هڻڻ اڪرنڌو هو ته
 ماڻهن جي وات مان رڙ نڪري ويندي هئي.

پر لوڪ آهي پرڪ، عدن کي ڪهڙي خبر نه هو
 هڪ درويش ۽ مهان آتما آهي. دنيا ته کيس هڪ
 فشنبل، آواره گرد ۽ عشق جو پتلو سمجهندي هئي ۽
 پر حقيقت ۾ هن اهو روپ ۽ رنگ، ٽيڪ ۽ ويڪ،
 ڄاڻي والي پاڻ اختيار ڪيو هو ته جئين دنيا کيس فقير
 نه سمجهي. ماڻهن کي پلائڻ لاءِ ئي انهن ئي ڪيو ته
 معان فقيري وٽس به ڏسي کيس اچي ستائين يا نه
 پرسش ڪري کيس اهڙو وڏاڻين جو آبي ۾ اچي وڃي.

جوانيء جون ڳالهيون ۽ عشق جا قصا ختم ٿيا ۽ نيٺ
 پيريءَ جي لوٽ آئي. بيدل سائينءَ کي پرلوڪ جا
 پيغام اچي پهتا ۽ سندس فاني جسم ”هيءُ هڏ ۽ چم“
 بيماريءَ ۽ ڪمزوريءَ جا ڪشت سهي آخري قدم
 ڏي راهي ٿيو. ۱۶ ذوالقعد ۱۲۸۹ هجري مطابق سنه
 ۱۸۷۲ع ۾ بيدل سائينءَ جو روح عالم بقا ڏانهن پرواز
 ڪري ويو ۽ وڃي امر عاشقن جي سرمدي سعادتمند
 ڪي رسيو. مگر ياد رکڻ گهرجي ته اهڙا عاشق
 امر آهن ۽ سندن يادگيري سدائين سرسبز ۽ تازي ٿي
 رهي. بيدل جي وفات جي تاريخ سندس پٽ بيڪس،
 جو ان وقت ۱۴ ورهين جو هو، هيٺين ريت ادا
 ڪئي آهي:-

پير مٿان مشهور آه، بيدل سدا دائر مدام
 صاف صوفي سالڪن ۾، عارف هادي هو امام

.....

ارجعي جو سڏ ٿيو سلطان کي ذوالقعد ۾
 سورهيٺن تاريخ ۾ رحلت از ائباح شام
 بيڪس سائين پيءُ جي وفات کان پوءِ دنيا مان ڪڪ
 ۽ بيزار ٿي پيو ۽ باقي ڪي ۸-۹ سال وڌيڪ هن
 دنيا ۾ رهيو. بيدل جي سموري امانت وارو ٻار مٿن
 آيو. پاڻ به پنهنجي پيءُ وانگر لعل شهباز، پٽ شاهه
 شاهه دراز ۽ جهوڪ شريف گهمندا رهيا پر ڪنهن جي
 ڪشش کين ڪٿي به ترسڻ ڪونه ڏنو. ان ٺيڪر جي

نمين ۾ اهڙا نه نهوڙيل هوا جو ٻيو سڀ ڇاڇو ڇهو
 ڪري ڇڏيائون. ساريون ساريون راليون ۽ ڏينهن جا
 ڏينهن انهيءَ جي عشق ۾ گذاريندا رهيا. هڪ لڳا
 ڪنهن کين چيو ته توهان هتي بيهو ته مان گهران ٿي
 ٿو اچان، مگر ڪنهن کين آيو ۽ کائڻس اها ڳالهه چت
 تان لهي ويئي، پر فقير صاحب ساري رات بيد رهيو.
 شاديءَ لاءِ به عجيب ڳالهه آهي. پاڻ شاديءَ لاءِ
 خواهان اصل کين هئا، ڇاڪاڻ، جي وحدت جي وهائڻ
 ويا، سي وڌيا. هڪ لڳا سيد فقير وقت ميڙ وٺي ويا
 ته شادي ڪريو ۽ ان بدنامي کان بچو! ان تي پاڻ
 باسيائون، پر بيڪس سائينءَ کين فرمايو ته ”اها اسانجي
 رڳو رڳو عشق ۾ جلي اهڙي ته خاڪ ٿي ويئي آهي
 جو ڪجهه رکيو ئي نه آهي.“

بيدل سائينءَ وانگر وڻن جا ڪچھري ٿيندي هئي
 ته ان ۾ وقت جو رڳو هميشه ٿيندو هو. بيڪس بادشاهه
 به پنهنجي پيءُ فقير بيدل وانگر ڪيترين ڪافيون ۽
 ڪلام گهڻو نظر سڀني سرن ۾ چيو آهي. بيڪس جي
 وفات لاءِ به هڪ عجيب واقعو چيو ٿو وڃي:

هڪڙي دفعي روهرڙيءَ واري ٻيٽ واري ٿر تي
 ايتي ڏکڻ راند ٿي ڪيائون. ڪن ٻين جو ڪرڻ سان
 گڏجي هن ۾ روهرڙيءَ جي مختيارڪار صاحب جو ٻيٽ
 ٺيڪي رهيو هو. اتفاق سان ڏکڻ لڳي ڪري ايتي
 ڏکڻ ۾ هلي ويئي ۽ هن کي ڏکڻ مان ايتي گڏي

ڪرڻ لڳا پر بيڪس سائين ۽ جوڀي ۽ سان ڪيل واعدي
 جو الڳهن ڪيو (مٿي چئي آيا آهيون نه هن ووي
 ڪڏهن به درياهه ۾ نه گهرڻ اچو انجام ڪيو هو) تنهنڪي
 اوچتو غم وٺي ويو ۽ اهڙو نه سخت بيمار ٿي پيو جو
 هفتي کن اندر ٻٽس بيدل بادشاهه پاڻ وقت گهرائي
 ورتس ۽ بيڪس سائين ۲۳ ورهين جي ڦوهه جواني ۽
 ۾ هن دنيا مان ۵ رمضان ۱۲۹۸ هجري جي چولو
 مٽي پيءُ دنيا ڏانهن راهي ٿيو. سڄي شهر ۾ قيامت
 مڃي ويئي. سندس وصيت موجب سندس لاش کي
 گهٽي جي جاءِ کان لنگهائون، جنهن هڪ قيمتي
 دوشالو وجهي هنديون هاريون. اهو آهي محبت ۾ مرڻ.
 جو محبوب سڳل به موم ٿيو پوي. بيڪس بادشاهه
 کي پنهنجي پيءُ فقير بيدل سان گڏ دفن ڪيائون ۽
 سندن درگاهه روھڙي اسٽيشن جي اولهه ۾ اڄ ڪالھ خانگاه
 جي نالي سان مشهور آهي جنهن جو فوٽو ڏنل آهي.
 روھڙي ۾ ٻنهي پيءُ پٽن پنهنجي آلهه اڄ جو
 ڏاڪو جمائي ڪئين پوئلڳ ۽ پريمي پيدا ڪيا، جي سندن
 نالي تان به قربان ويٺا هئا. سندن مصاحب به چڱيءَ
 منزل تي پهتا. راڳ سان گڏ رياضت (پگتي پاڻ) شروع
 ٿيو ۽ چڱا مرتاض ماڻهو پيدا ٿيا. سندن شاعريءَ جو اهو
 اثر ٿيو جو روھڙي ۾ چڱا چڱا شاعر پيدا ٿيا جهڙوڪ:
 سيد نواب شاهه، سيد مصعب علي شاهه، فقير علي بخش،
 ايسر ۽ سرڌن وغيره. سندس رهڻيءَ ڪهڻيءَ ڪري

هندن ۽ مسلمانن ۾ برادري ۽ پاڻي وڌندي ويئي .
 هندن مان پاڻي ٻارو شاهه وسط گهوت ۽ بابا نبيراج
 جهڙا درويش پيدا ٿيا...

پاڻي ٻارو شاهه ۽ وسط گهوت

هيءَ وري هڪ ٻئي گورو ۽ شش جي جيون ڪٿا
 آهي جن جو پاڻ ۾ اڻل ٻريم ۽ وشواس هو . روڙي
 شهر جي ٽڪر واري پاڻي تي پلاٽڪي گهٽيءَ جي مٿي
 ۾ پاڻي هسراجمل سوناري جو گهر آهي . هو پنهنجي
 گهر ۾ هيٺ دوڪان جو ٿڌو ڪندو هو . مٿي ڪٽنب
 سميٽ رهندو هو . ان کي ئي پٽ هوا : پاڻي ٻارومل ،
 پاڻي چنڊومل ۽ پاڻي چينڊومل . پويان ٻئي پنهنجي
 پيءُ ڏاڏي جي ٿڌي ۾ رهيا ۽ سونارڪي ٿڌي
 ۾ ڪاريگر هئا پر پاڻي ٻارومل هڪ مهان آيا ٿيو . سندس
 جنم ۱۸۲۰ع ۾ ٿيو . سنڌي فائينل ، ماسٽر ايجي مل هر جاڻي
 منهنجي (چاچي جو پٽ) سوت ، جو هڪ ٻار سيءَ ۾
 هوشيار هو ، وٽ پڙهيو . پهرائين سيٽلمينٽ ڪاليج ۾
 ترڪري ڪيائين ۽ پوءِ پوليس ۾ گهوڙا سوار جي حيثيت
 ۾ ڀرتي ٿيو . پنهنجي محنت ۽ جفاڪشيءَ سان وڃي
 صوبدار جي عهدي تي رسيو . شادي شڪارپور مان
 پاڻي جهامن داس سوناري جي گهر مان ڪئي هوائين .
 سندس زال جو نالو ڪنگا هو . ڪنهن جهڳڙي سبب
 سندس زال پيڪي هلي ويئي هئي . پاڻي ٻارومل جا
 ڪي ٻوڙب جنم جا چڱا ٿينهن آيا جو هڪ ٿينهن

(I.G.P) انسپيڪٽر جنرل آف پوليس ڪراچي ۽ کان منزل تي آيو۔ پائي پارومل کي سندس ڊيوٽي ۽ ۾ رکيو ويو ۽ صبح کان شام لائين نوڪري ڏيئي جڏهن گهر آيو ته ڪپتان صاحب (D.S.P) جو ماڻهو آيس ته جلدي هلو جو ڪوڪم آهي. پائي پارومل اڪل هوندي به ويو ۽ ڪم لاهي جڏهن واپس گهر ويو ته ٻيهر نياپو آيو ته ٻيو ڪم آيو ۽ صاحب ياد ٿو ڪريو۔ پائي پارومل کي ڏاڍو غصو آيو ۽ پنهنجا پوليس کانه وارا ڪپڙا، سيٽي وغيره کڻي اچي ڪپتان صاحب جي اڳيان رکيائين ۽ چيائين ته اهڙي نوڪريءَ کان اس پلي آهي. اسان هاڻي ايشور جي نوڪري ڪنداسين. ڊي. اس پليءَ گهڻو ئي پارومل کي سمجهايو ته نوڪري نه ڇڏيو پر پارومل هڪ به نه ٻڌي ۽ موٽي اچي پنهنجي گهر مٿي ان ڏينهن ساندهه اڪيلو هڪ ڪوٺيءَ ۾ ويٺو رهيو۔ هيٺ سندس پاڻ ۾ ڇندومل سونارڪو ڪم ڪندو هو۔ هن ڪنهن شاديءَ لاءِ سون جا زيور ٺاهي رکيا هئا۔ ان ڏينهن کان پوءِ جڏهن پائي پارومل هيٺ لٿو ته هن پاڻ جا ٺاهيل زيور حمام دستي ۾ وجهي ڪٽي ڇڏيا۔ سندس پاڻ ۾ ڏانهون ڪيون جنهن تي اوڙي پاڙي جا مرد مڙي آيا چوڻ لڳا ته ڪل ٿڙي اٿس ۽ چيو ٿي ٻيو آهي. پائي پارومل ماڻهن کي چيو ته پاڻ ڪوڙ ٿو ڳالهائي زيور سندس ڪوٺيءَ ۾ جڻين جو ٿين رکيا آهن. جي ماڻهن وڃي ڏٺا ته اوار زيور سهي سلامت

هوا. ان کان پوء پاڻي پارومل خيال ڪيو ته زال سان
 به لاڳاپا لاهجن ۽ شڪارپور سڌو پنهنجي ساهري گهر
 آيو. سندس سهري پاڻي جهامنداس جواب ڏنو ته
 پاڻي توهان کان زال پالي ڪانه ويندي جو ههڙي
 سٺي نوڪري به ڇڏي ڏنو. ان ڪري گنگا هميشه
 اسان وٽ رهندي. پاڻي پارومل چيو ته چڱو پلا زال
 جو منهن ته ڏيکاريو. سندس زال ۽ سس ايشوري پاڻي
 ٻاهر آيون ۽ پاڻي پارومل زال جي مخاطب ٿي چيو
 ”چڱو پلا مانا گنگا! اسان جي هاڻ هميشه لاء هري هر
 هجيئي!!“ اهڙو هو درويش پاڻي پارومل جو دنيا جا
 لڳ لاڳاپا لاهي بعد به ويراڳ اختيار ڪري پاروشاهه جي
 نالي سان مشهور ٿيو. جئين سامي صاحب چوي ٿو:
 ويراڳي ۽ جي ويراڳ جو ڪهڙو ڪيان بيان
 سڀڪجهه ٽچ سمجهي وسايائون بيا بيان
 من ٻڌي ۽ واڻي ۽ کان پري رهن سرف سجان
 سچ سمجهي سنسار کي وڃي پرين مليا پاڻ
 ڪهڙو ڪيان بيان جن به ايشوري اسرار آه
 هاڻي اچو ته سندس چيلي پاڻي وسڻ رام جي باب
 ڪجهه چئون: خير پورو ميرس به پاڻي ڪندن رام ۽
 پاڻي ڪيانچند به پاڻو هوا. پاڻي ڪندن رام وڏو ۽ پاڻي
 ڪيانچند ننڍو هو. پاڻي ڪيانچند جو پنهنجي وڏي
 ڀاءُ به ايترو نه پريم هو جو ڪندن رام کي ايشوري روپ
 ڪري سمجهندو هو. ڪيانچند کي اولاد ڪونه ٿي

ٿيو. سو ڪنڊن رام کي ويٽي ڪيائون جنهن راضي
ٿي چيو ته پاڻي ڪيائيندو توکي هڪ اهڙو لعل ڄمندو
جو تنهنجو نالو سنڌ هوندو ۽ روشن ڪندو. سنڌ جو
وڃن ڪڏهن به ڪوڙو نٿو ٿئي ۽ ڪجهه وقت کانپوءِ
ڪيائيندو کي هڪ پٽ فيبروري ۱۸۴۷ع ۾ ڄائو جنهن
جو نالو ويڙهو رکيائون. ڪجهه وقت کان پوءِ ٻئي
ڀاڻي خيرپور ميرس ڇڏي اچي رهڙيءَ جي آسائو ٿي
پوسان رهيا جتي هيٺر وسط رام جي دربار آهي.
اهڙي سندر آستان ٿي، درياه شاه جي چورين ۽ موج
۾ پاڻي ويڙهو مل وڌي وڌو ٿيو. پاڻي ويڙهو مل
اڀياس ۽ ڀڳت هو. اهڙي سندر آستان ٿي اڳاٽ
۾ ويهي ايشور جو نالو جهيڙو هو ۽ اڀياس ڪندو هو.
ننڍي هوندي کان ئي شيوا ڪرڻ سان ڏاڍو پريم
هوندو هوس. ايتري قدر جو سندن اڳاٽي ۾ گهڻا
انڌا، منڊا، لولا ۽ ٻينگڙا ايندا هئا ته انهن جا ڪاڪوس
به پاڻ صفا ڪندا هئا. پاڻي ويڙهو مل سرڻ جو بلڪل
سٺو، قد جو بندو ۽ سانوري شڪل جو هو. سياري
اونھاري ۾ هڪ رلي پاڻي ويندو هوندو هو. ۽ سندس
پر ۾ شاه حسين فقير ويندو هوندو هو. شاه حسين فقير
خيرپور ميرس جو هو ۽ کيس ايشوري حڪم ٿيل هو ته
هو رهڙيءَ وڃي پاڻي پار و شاه کان امانت وٺي پاڻي
ويڙهي مل کي بهتي ڪري ڏئي. هو مير علي مراد
جي مهلات ۾ بنا روڪ-ٽوڪ ايندو ويندو هو. هڪ

دفعي مهر جي ميز تي هڪ ٽمڇو پيو هو جنهن تي وڃي
 شاه حسين جي اڪ پيئي . شاه حسين ، مير صاحب کي
 چيو ته ”مير صاحب اي ڪيا هوندا هي“ مير صاحب
 چيو ته ”اي ٽمڇا هوندا هي“ ٽمڇي شاه حسين چيو
 ته مير صاحب ”ميڪو ڏسین“ مير صاحب جواب ڏنو :
 ”ٿيري ڪم دا نهين.“ ٽمڇي شاه حسين چيس : ”ڏسین
 يا ڪو نه ڏسین.“ مير علي مراد کي ڏپ لڳو ته فقير
 بي پرواه ٿيندا آهن . شايد مون کي ئي گولي وهائي
 ڪڍي سونگار ۾ جواب ڏناس جنهن تي شاه حسين
 غصي ۾ خير پور ڇڏي هلي ويو . قدرت سان مير
 علي مراد پنهنجن ماڻهن سان شڪار ڪرڻ ويو ۽ شڪار
 ڪندي سندس ماڻهو ۽ جي گولي مير صاحب جي
 پٺيءَ ۾ لڳي . مير صاحب گهڻي دوا ڊرمل ڪيا پر
 سڀ اڃا يا . مير صاحب سياڻو ماڻهو هو . فقيرن کي سڃاڻڻ
 جي ڄاڻ هيس سو ڪدم سمجهي ويو ته شاه حسين
 کي ٽمڇو نه ڏنم شايد اهو ڦري مون کي لڳو آهي .
 سو پنهنجا ماڻهو ڏکائين ته شاه حسين کي گولي وئي
 اچو . ماڻهو ڳوليندي ڳوليندي روهڙيءَ جي آسانو ٿر
 تي آيا ۽ ڏسن ته شاه حسين پاڻي وٺڻ هي مل سان گڏ
 ولهي پاڻي ويندو آهي . شاه حسين کي مير صاحب جو
 ماڻهو گڏ ۽ خير پور رياست ڏانهن هلا ۽ چيائين .
 شاه حسين پهريائين نه ڪونه مڃيو پر بعد ۾ جڏهن
 پاروشاهه اتي آيو ته شاه حسين پاڻي وٺڻ هي مل کي چيو

نه ”وڙها نيري امانت آگئي.“ پاڻي وڙهي مل انهيءَ وقت پاڻي پاروشاهه کان منتر وٺي کين گورو ڪيو. ۽ پاروشاهه سندس نالو پاڻي وڙهي مل مان ڦيرائي وسط گهوت رکيو جو شادي به پاروشاهه کين پنهنجي هٿن سان ڪرائي. ان کانپوءِ شاهه حسين خيرپور ويو. مير صاحب شاهه حسين کي چيو ته مون کي پٺيءَ ۾ گولي لڳي آهي. شاهه حسين چيس ته اها گولي اسان توکي هٿائي هٿي ۽ پوءِ پنهنجو هٿ مير صاحب جي پٺيءَ تي گهمائون ته مير صاحب جو سور هڪدم لهي ويو. ساڳيءَ طرح پاروشاهه ۽ وسط گهوت جون ۱۰ ڪيتريون ڳالهيون ٻڌڻ ۾ اچن ٿيون جن مان ڪجهه ٻانگن لاءِ هيٺ ڏجن ٿيون:

هڪ دفعي هڪ ڳوٺاڻو پنگ جو گهوڙو ڀري ٿي آيو ته رستي ۾ هڪڙي پوليس واري ڀڪڙيس. ڳوٺاڻي کي گهوڙي سوڌو پوليس چونڪيءَ تي آندو ويو. ڳوٺاڻي زباني ڏني ته سائين وسط گهوت جي درٻار لاءِ پنگ کڻي آيو آهيان. وسط گهوت هر ڳالهه ۾ سائين پاروشاهه سان صلاح ڪندو هو ۽ هر روز شام جو پنگ جي لوت تي سائين پاروشاهه کي ڏيئي ايندو هو. سائين پاروشاهه کي سربستي ڳالهه ڪري ٻڌائين. سائين پاروشاهه وسط گهوت کي چيو ته زباني ڏيڻ وقت چڱيءَ نه درٻار لاءِ اڪڙ گهرائي آهي ۽ اها پنگ نه آهي. ساڌ فقير اڪڙ ۽ ٻيو ڪاٺيندا آهن. صوبيدار جنهن وقت

وسط رام کي گهرايو نه ساڳيو جواب سائين پاروشاه وارو
سيڪاريل ڏنائين. صوبيدار جان کڻي ڏسي نه برابر اڪڙ
آهي. هڪدم واٽڙو ٿي ويو ۽ سائين وسط شاه جي
پيرن تي ڪري معافي ورتائين.

بقي دفعي جي ڳالھ آهي ته اوچتو روھڙيءَ جي
ڊڪ ٺار ۾ هڪ وينجھڙ جي دوڪان کي اچي باھ
لڳي. پوليس اڪدم اچي حاضر ٿي. وينجھڙ کان
پڇيائون ته تنھنجو ڪمھن ۾ شڪ آھي؟ وينجھڙ
جواب ڏنو ته پاڻي پاروشاه مست کان سواءِ ٻيو ڪير
باھ ڏيندو! اوڏي مهل پاڻي پارو به اچي اتان لانگھائو
ٿيو. پوليس کيس اڪدم ڪري شڪ ۾ پڪڙيو. ماڻھو
اچي ڪٺا ٿيا جن صوبيدار کي چيو ته کيس ڳار ڪند نه
ڏجو يا ته ڪو نه هٽجو. ان تي صوبيدار کي پاڻ
پڪڙي نه ماڻھو کيس ڇڏائڻ لاءِ نقد رقم ضرور ڏيندا
جنھن تي صوبيدار پاڻي پاروشاه کان پاڻي گھري ٻار
پاڻي پاروشاه چپ ڪري بيھي رھيو ۽ ڪوبه جواب
نه پيو ڏي ۽ نه وري ڪوبه ماڻھو صوبيدار کي پئسن
جي آڇ پيو ڪري. جنھن تي صوبيدار حڪم ڪيو ته
پاڻي پاروشاه کي جيل ۾ وجهوس ته اوچتو پريشان
پاڻي وسط گھوٽ ڊوڙ ٿي آيو ته پاڻي پاروشاه کي
جيل ۾ نه موڪايو پر مونکي اماڻيو ڇاڪاڻ ته باھ مون
ڏني آهي. صوبيدار چيو ته فرمادي (وينجھڙ) پاڻي
پاروشاه جو ٺالو ٿو ڳنهي نه تنھنجو، ان ڪري مان

پاروشاهه کي جيل موکليدس . سواهين کي حکم
 ڪيائين ته ڪدم پاروشاهه کي جيل ۾ وجهو . وسط گهوت
 ڪدم وڃي جيل جو دروازو بند ڪري پيو . صوبيدار
 کي چيائين ته پاروشاهه کي ڪڏهن به جيل ۾ وڃڻ نه
 ڏيندس جو هو منهنجو گرو ۽ رهبر آهي جنهن تي
 پاروشاهه ڪاوڙجي وسط گهوت کي چيو ته هتي پري
 ٿي ۽ مون کي جيل وڃڻ ڏي ۽ مگر وسط گهوت کين مڙيو .
 تنهن تي سائين پاروشاهه صوبيدار کي چيو ته ڪٿي باهه لڳي
 آهي؟ سر زمين ڏيکاريو . صوبيدار چيو ته مان پهر سر زمين
 تي نه هلندس . چو نه توهان پهرين دفع سوال جواب
 ڪيو . سائين پاروشاهه چيس ته تون ڪير آهين جو
 سر زمين ڏيکارڻ لاءِ تيار نه آهين؟ ڏيکارين ٿو يا نه؟
 صوبيدار به وڃي ويو ۽ پوءِ پاروشاهه کي سر زمين تي
 وٺي ويو . جڏهن باهه جي پوسان اچي بيٺا ته ڏس
 باهه آهستي ڪانه . پاروشاهه دوڪان ۾ اندر گهري
 ويو ۽ سموري باهه هڪ ڳوٺ ۾ بند ڪري لٽ تي
 ڳوٺ کڻي ٻاهر آيو ۽ صوبيدار کي چيائين ته ڏس ڏس
 ڪٿي آهي باهه! رڳو ڳوٺ منجهان دونهن ڌڪري
 رهيو آهي . سڀيئي وائڙائي ويا ۽ صوبيدار پشيمان ٿيو .
 هڪ دفعي جي ڳانڍهه آهي ته سڀاڳي زالي هڪ
 چوڪرو ۷ سالن جو، سائين وسط گهوت جي ٽڪائي ۾
 سندس ماءُ ڇڏي وئي ۽ وسط رام کي ڀارت ڪري
 وئي ته منهنجي پٽ جو خيال رکجو . چوڪري جي

ماء خوشحالي ٻائي، دربار جي لنگر ۾ لوان لنگڙن لاءِ
 رسوئي پچائڻ ۾ رڌل هئي. ان وقت وسط گهوت جي
 دربار ۾ پگت پئي پيئي. قدرتي چوڪري کي جهونڙو
 اچي ويو ۽ پاسي اٿلائڻ سان وڃي سرن درياهه ليو.
 ساوڙ جو مهينو هو. پاڻيءَ جو زور تمام گهڻو هو.
 چوڪرو الائي ڪيڏانهن پاڻيءَ ۾ غائب ٿي ويو. مائي
 خوشحالي جنهن وقت باهران آئي ۽ پنهنجي پٽ کي
 نه ڏٺائين ته هڪدم وسط گهوت کان پڇا ڪيائين جنهن چيو
 ته مائي اسان کي ڪا خبر نه آهي. مائيءَ تنهن تي
 ڏاڍو رنو ۽ رڙيو ۽ وسط گهوت کي چيائين ته چوڪرو
 پري ڏي. وسط گهوت چيس ته مائي ”پگوان توکي
 ٻيو چوڪرو ڏيندو.“ پر مائيءَ چيو ته مون کي ٻيو نه
 گهرجي. وسط گهوت هڪدم پاروشاهه وٽ ويو ۽ وڃي
 سراسٽي ڳالهه ڪري ٻڌايائين ۽ مائي به سندس پوئتان
 پيئي. پاروشاهه مائيءَ کي چيو ته مائو تون چيتا نه ڪر
 تنهنجو پٽ توکي موٽي ملندو. پر تنهن گذري ويا چوڪرو نه
 مليو. مائيءَ کي ماڻهو سمجهائڻ لڳا ته مائي پاروشاهه ۽
 وسط گهوت ٻئي مسه فقير آهن انهن جي چوڻ تي
 نه لڳو. دستور موجب پگڙان وغيره جو ڪم ٿيڻ ڏينهن
 تي لاهي ڇڏ. ستن جي ڪرپا سان ٽئين ڏينهن تي
 چوڪرو مينهن جي پچ سان ٻڌل درياهه منجهان نڪتو.
 ماڻهو هيءَ اسرار ڏسي چوڪري وٽ ڊوڙي آيا.
 حال احوال پڇائونس. چوڪري پنهنجي مک مان چيو

۱ مان پاڻيءَ ۾ ڪري پيو هوس نه ساڄي هٿ کان
 پاروشاهه ۽ کٻي هٿ کان وسط گهوت وٺي ٿي هليا. مونکي
 هٿ ڇڏي پاڻ الائجي پئي ڪيڏانهن هليا ويا. هاڻي
 مهرباني ڪري مونکي وسط گهوت جي دربار ۾ پهچايو.
 ماڻهن جلدي چوڪري کي دربار ۾ پهچايو جتان چوڪرو
 پنهنجي گهر ويو. انهيءَ وقت پگڙين جي مهل هئي،
 چوڪرو پوري وقت تي وڃي پهتو. غميءَ مڊجهان خوشيءَ
 جي لهر چاٽجي ويئي. اهو سياڻو وڏو ٿيو. نوڪريءَ
 ۾ گهريو. اسٽيشن ماسٽر هو. جتان نوڪري پوري ڪري
 پيدشن ورتائين. سياڻڪند جي عمر ۶۶ ورهيه هئي ۽
 روھڙيءَ ۾ اسان جي گهر ڀرسان پائي گوپندرام جي
 ٽڪاڻي ۾ ايندو ويندو هو جتي ڊاڪٽر روچلداس ۽
 بي صوفي سنگت اچي شام جو ڪئي ٿيندي هئي.
 اهڙي هئي امر جوڙي سائين پاروشاهه ۽ وسط گهوت
 جي. پاڻ ۾ گورو ۽ چيلو هوا. سائين پاروشاهه جن هميشه
 صبح جي وقت پنهنجي گهر مٿي ويٺا هوندا هئا ته
 وسط گهوت پنگ، جو لوڻو کڻي ايندا هئا ته هيٺ اهي
 چوندا هئا ”سائين بندو حاضر آهي.“ اهي لفظ ۳ دفعا
 چئي ٿو ٿي ويهي رهندا هئا. پوءِ پاروشاهه صاحب
 مٿان لهندا هئا ۽ اهو پنگ جو لوڻو وسط گهوت کان
 وٺي بي ڪري باقي ٿورو بچائي کيس ڏيندا هئا جو
 وسط گهوت پاڻ پيئندو هو ۽ پوءِ وري پنهنجي اسٽان
 تي موٽي ايندو هو.

و وسط گھومت جڏهن ۴۰ ورهين جي عمر جا ٿيا
 تڏهن سخت بيمار ٿي پيا. سکر جي سول سرجن کي
 گهرايو ويو جنهن ڏسي جواب ڏنو ته بچڻ جي اميد
 ڪانهي. تڏهن پاروشاهه اچي وسط گھومت کي ٻانهن کان
 وٺي اٿاريو ۽ چيائين ته ڇو اڄ پيگ جو لوڻو کڻي اچڻ
 پلجي ويو آهين ۽ گهاٽي پيگ جو لوڻو گھوڻائي ڪجهه
 پاڻ پيئائون ۽ ڪجهه وسط گھومت کي ڏنائون. ڪجهه
 وقت کان پوءِ وسط گھومت کي مڇي ماني ڪرائي -
 وري ڏٺو جو ڪٿور و ڪوڙهي کڻي آيو سو به ڪجهه
 پاڻ پيئائون ته ڪجهه وسط گھومت کي ڏنائون. پوءِ
 پاروشاهه سنگت کي چيو ته هاڻي سگهي صاحب جو
 پاٺ شروع ڪيو. ائين ڪرڻ سان ڪارج راس ٿيندو.
 پوءِ وسط گھومت اهڙا چاڪ ٿيا جو اڳي کان به اڳڙا به
 نظر آيا.

سائين پاروشاهه اڌ وقت مارڳ جا هوندا هئا. يعني
 اهڙا انسان جڳت جي ماڻهن سان واسطو چئي، ويس
 مٿائي، ديوانن (چرين ۽ مستن) جو سانگه بڻائي
 سڄي آند کي حاصل ڪن ٿا. حياتيءَ جا پويان ڏينهن
 پاروشاهه صاحب پنهنجي ابي ڏاڏي جي جاءِ ۾ مٿي
 ايڪانت ۾ گذاريا ۽ مس، قلم ۽ کاغذ وٺڻ رهندا هئا
 ۽ ڪجهه نه ڪجهه پيا هميشه لکندا هئا. سندن قوت
 تمام ٿورو هو ۽ سرار ٿي ٿر چيتري به نظر نه هوندي
 هين. نڪي حجامت ڪرائيندا هئا نڪي بدن جي

صفائي رکندا هئا. جو هنن مست فقير وارو بيڪ ورتو
 هو. ڪو اڇا ڪپڙا ريشمي يا ساڪ جا پهرائيندو هون
 نه ڪدم ڦاڙي ٽڪريون ٽڪريون ڪري ڇڏيندا
 هئا ۽ سندن بدن اڌ اگهاڙو، ٽپڙين سان ڍڪيل
 هوندو هون. گلا غيبت جي حد کان مٿي ڇڙهيل هئا
 ۽ اهڙو سانگه بڻايو هوائون نه ڄاڻين نه هڏون نه مسلمان
 ۽ نه عيسائي بڻجن. اهڙي وڏي رهڻي رهندي ۽ ابي خوديءَ
 جي حالت ۾ وقت وڃي ڪندي به نيتيءَ جا ڪيترا
 نه پرور ۽ ڇاڻ هئا جو جيڪڏهن ڪڏهن به ڌرم جي
 خيال جو ڪوبه آدمي راهمائيءَ لاءِ وٺن پريم ۽ شرداءِ
 پورو ڪرڻ لڳو هو ته ان کي پنهنجي اعدا کي ۽ جنم
 واري آشت ڏيو ڏانهن رجوع ڪندا هئا. مسلمان کي
 گهمي جو ڏس، ڏهريءَ جي بدت وارن سرٺارن کي
 ڏهريءَ جو مارڻ، سکر کي گرباڻيءَ ڏانهن پريم جو اشارو
 ڏيندا هئا. پاڻ اهو سڀ ڪجهه بيدل سائينءَ مان ٻائو
 هوائين ۽ پنهنجن ٽن مکيه شهن، وسط گهوت باها نيراج
 ۽ ارباب علي شاه کي به ساڳي امانت جو صاحب ڪيائين.
 پڇاڙيءَ جو کين پيشاب جي ٽڪليف ٿي پيئي. جنوري
 ۱۸۹۰ع ۾ کين دق ٿي ۽ کنگهه جي ٽڪليف ٿي پيئي.
 ۽ ساڳي مهيني جي ۲۶ تاريخ پريانس جو ۴ بجي ڇوڻو
 ڇڏيائون. اهو ڏينهن بسنت پڇميءَ جو هو. عاشق جو
 جنازو وڏي ڌام ڌور سان سينگاري اگني ڪنڊ ۾
 پرواه ڪيائون ۽ سوين لاک هزارين ماڻهو مسائن ۾ هئا

۽ ڏاڍ پون پڳتيون پاو ٿيا. ڏهاڪو سڪ سان گذر پيو،
 ٻارهي تي برهمڻ کي ڏامو ڏنو ويو جن کانئ کان انڪار
 ڪيو، سو شهر ۾ شڪاري ۽ غريب غراي ڪرائي ڇڏيائون.
 پي ڏينهن تي سائين وسط گهوت کي اچي برهمڻ چيو
 ته اسان جي چوڪ معاف ٿئي ۽ ڏامون کائينداسين جو
 اسان کي سائين پاروشاهه رات ڏيڪاري ڏني ۽
 سمجهوسين ته سٺ ايتوري اوتار آهي. اسان انهيءَ
 ڪري ڪالهه نه پي کاڌو جو سائين پاروشاهه مسلمانن
 (بيدل ۽ بيڪس) وٽ گهٽو رهندا هئا. آخر ۱۳ ڏينهن
 برهمڻ کي ڪرايو ويو. ٻارهي کان پوءِ سائين وسط گهوت
 سکر ۽ روڙي جي سيني ستن کي گهرائي ٺڪاڻي
 ۾ پندارو ڪرايو.

ساڳيءَ طرح وسط گهوت جي پرلوڪ پڌارچڻ جي
 باري ۾ به هڪ عجيب ڳالهه چئي وڃي ٿي. سوامي
 ڌرمڊاس صاحب لاڙڪاڻي وارا چون ٿا ته هڪڙي
 ڏينهن پاڻي لعل جيڪو وسط گهوت جي درٻار، جيڪا
 لاڙڪاڻي ۾ گانڌي پارڪ ٿلاءِ جي ڀرسان هئي، انجي
 شيوا ڪندو هو. اهو لعل اچي بيمار ٿيو ۽ وسط گهوت
 کي لنگيائون ته اچو. پر سائينجن جواب ڪونه موڪليس.
 ٿورن ڏينهن کان پوءِ لعل جي حالت خراب ٿيندي
 ويئي سو وسط گهوت کي ٿار موڪلي گهرايائين. لعل
 جي مائٽن، سائين جن کي عرض ڪيو ته ”سائين لعل
 کي بيماريءَ منجهان اتاريو ۽ مرڻ کان بچايوس.“ ڏهن

وسط گهوت پنهنجي مک مان فرمايو ته ”بابا لعلو! اڃان
 ڪجهه وقت هتي سسار ۾ رهه - اسان پنهنجي بد ران
 ٿا تيار ٿيون.“ ان کان پوءِ وسط گهوت ڄڻ روهرڙيءَ
 آيا ته سندن طبيعت بگڙي ويئي ۽ آخر ۵۷ ورهين جي
 عمر ۾ ۱۹ آڪٽوبر ۱۸۹۴ع ۾ وڃي شانتِي سروي ۾
 سمپت ٿيا. بيدل ۽ بيڪس وانگر، سائين پاروشاهه ۽
 وسط گهوت جي گورن ۽ چيلي جي ڪهاڻي ۾ امر
 آهي. بيدل سائين لسٽ ۽ لذبت نفاڻيءَ کي نهوڙي
 دنيا جي ڪلا ۽ ساراهه کي پوڙي حق سان هيٺون
 ٻڌي ڇڏيو. پر بيڪس سائين شونڀين هو ۽ سندس
 ذوق حقيقي حسن جي ڳولا ۾ هو. ان ڌاران هن جهان
 ۾ ڪو مڪان نه هو. کيس رات ڏينهن اهاڻي تار ۽
 نيوار هئي. ۽ پنهنجي اندر اجهو ٺاهي هو دنيا جي
 ڪلا فيبت جون پتيون پڇي، بي حد جي ٻاريءَ جو سُر
 ڪندو رهيو ۽ حقيقي حسن ڳولي لڌو. ساڳيو ڪنعيو
 ڪارو، مرليءَ وارو يعني ڪرشن پڳوان. ساڳيءَ طرح
 پاروشاهه اوڌت عبدال هو ته وسط گهوت سندن چيلو
 پنهنجي رستي ۾ قطب مدار هو. پاروشاهه سرڪار ۽
 سسار جي نوڪري ڇڏي ايشور جي ٻانهپ قبولي.
 دنيا ۽ ان جي لڳ لاڳاپن کان پري وڌي، پاڻ پتوڙي
 ايشور کي پاتو ته وسط گهوت جڳهه ۾ رهندي، وهندوار
 هلائيندي پاڻ آزاد رکيو. سندس گورو پاروشاهه
 هڪ آزمودي ۽ ٽهري جو ٽيهڙو ڏيکاري انسان کي

سيڪاريو نه جي دنيا کي ڇڏي داؤر کي حاصل ڪرڻ
 ٿا گهرو نه سڀ ڇڏي ڪري ان جي پويان پيو نه سائين
 وسط گهوت پنهنجي خدمت ۽ چاڪريءَ سان يعني ٻئي
 نجر اي رستي سڌ ڪري ڏيکارو نه گرهست پر رهندي
 به ستن جي شيرا ڪري سگهجي ٿي ۽ اهي ديدار
 مينار جا ڪري سگهجن ٿا جو چيو جي پند پر جا باه
 آهي سان شائبه ٿيو پوي . اهڙيءَ طرح ٻارو شاه مجدوب
 ساڪ هرا نه وسط گهوت ساڪ مجدوب هو .

جهڙيءَ طرح فقير بيدل ۽ بيڪس بادشاهه جي
 هڪ ئي خانگهه آهي اهڙيءَ طرح ٻارو شاه ۽ وسط گهوت
 جي سمادي به گڏ هڪ ئي آستان تي آهي ۽ مٿن
 ساڳيو قبر اڏيل آهي .

بابا نبيراج

ماسٽر نبيراج ڀائي روھڙي شهر ۾ ٺڪر تي وڏي
 واپڙهي جو رهائڪو هو . ماسٽر صاحب سنڌي ورنڪيڊولر
 سڪول روھڙيءَ ۾ پنجنون درجو سنڌي پاڙهيڻو
 هو . سندس شادي ڪانه ڪيل هئي مگر شاديءَ جو
 شاعق هو . انهن ڏينهن ۾ ڀائين جي ذات ۾ ڏاڍي شاديءَ
 جي ٺيڪي هوندي هئي . ماسٽر صاحب پنهنجي مالا کي
 شاديءَ ڪرائڻ لاءِ گهڻائي دفعا چيو پر مالاجن چوندي
 هيس ته اسين ڀاليا آهيون ۽ ٽيون سنڌي ماسٽر،
 اسان کي ڪير ڀالهن ڏيندو . پر رڳو ڀڳوان ئي ڪنهن
 نه ڪنهن مهل ڀڳوان راضي ٿيندو .

ماستر صاحب سائين پاروشاه وقت گهڻو ايندو
 ويندو هو. ۽ سندس دوستي روهڙيءَ جي استانب
 فروش شوقترا سان هئي. ٻئي دوست روز شام جو
 سائين پاروشاه وقت ويندا هئا. جئين مٿي چئي آيا
 آهيون ته سائين پاروشاه وقت هميشه من، قلم ۽
 کاغذ رهندو هو، ۽ ڪجهه نه ڪجهه پيا هميشه لکندا
 هئا. سو هڪ دفعي ڪجهه لکي ماستر صاحب کي
 چيائون ته پڙهي ٻڌاء. ماستر صاحب جئين ئي اهي
 اکر پڙهيا ته ڪهاڻ کلي پيس ۽ انهيءَ وقت پنهنجا
 گهڙا ڦاڙڻا لڳو. ۽ ٻيو سندس سنگتي شوقترا جو دنيا
 جو خواهن هو، سو دنيا ۾ ڀرپور رهيو. ماستر صاحب کي
 پنهنجي ماستريءَ جي به سڌ ٻڌ ڪانه رهي. ڪيترا
 سال ته ماستر صاحب چرين وانگر هلندو هو ايتري قدر
 جو اسان پنهنجي اکين سان ڏٺو ته هو پٿر هڻندو
 وٽندو هو ۽ ماڻهن کي ڪارڻون ۽ مار ڏيندو هو. ماڻهن
 کان روئي گهري کائيندو هو. پر اهو ڏماڻو پري نه هو
 جڏهن هـ رنگ ۾ رڇي راس ٿيو ۽ ماڻهو سندس
 محتاج ٿيا ۽ سندس در تي روٽيون ۽ ميوا اچڻ لڳا.
 جي خيال ۾ اچيس ته کاتي نه اصل نه! ماستر صاحب
 وقت ڪيترائي سوالي ايندا هئا ۽ جنهنڪي ڏک هڻندا
 هئا يا ڪارڻون ڏيندا هئا ته انهن جو ڪم راس ٿيندو
 هو. ڪوٽيه ۾ ۱۹۳۴ ۾ ڏٺو ٿيو ۽ مان ان وقت
 مئٽرڪ روهڙيءَ سڪول مان پاس ڪئي. ان وقت جي

ڳالهه آهي ته ماستر صاحب مٿي ڪوئيءَ مان ۵۰ فوٽن
 تان هيٺ ٿيو ڏٺو ۽ چري پيو ته ” اچاءِ اچاءِ - روھڙيءَ
 کي اچاءِ ” ۽ سچ پچ ٿيو ته ائين نه روھڙيءَ جو وار
 ؛ ونگو نه ٿيو.

ماستر صاحب ٻڌ گهوڙو چولو پائيندا هئا. سرار جا نه
 بلڪل سڌا هئا ۽ نه ٿلها. قد جا ٻڌ گها ۽ ڪڙڪ رنگي
 شڪل هين. سفيد ٻڌ گهي ڏاڙهي هوندي هين ۽ هميشه
 پيرين ۽ مٿي اگهاڙا گهمندا هئا ۽ پيا پنهنجي مستاني
 ٻوليءَ ۾ ڳالهائيندا هئا. منهنجي ڀاءُ، درويش صويراج،
 جو اڃان تائين روھڙي پاڪستان ۾ رهندو آهي، ڳالهه
 ٿي ڪئي ته هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته هڪ بيبي
 جي صاحب ديوان شڪار ٿي ڪيو ته بدووق جي گولي
 وڃي هڪڙي ماڻهوءَ کي لڳي ۽ هو مري ويو. ديوان
 ٿي ڪيس هليو. ڪيس مٿس ٿاڻ ٿيو ڦاسيءَ جي سزا مقرر
 ٿيس. ديوان اڀيل ڪئي ۽ ان ديوان وسط گهوت کي
 عرض ڪيو وسط گهوت ديوان کي پاروشاهه وٽ وٺي
 ويو. سائين پاروشاهه، پنهنجن سنگتين کي شرف ڏيڻ
 لاءِ وسط گهوت کي اشارو ڪيو ته هاا نيپراج وٽ
 وٺي وڃينس. هاا نيپراج ديوان کي وسط گهوت سان
 ڏسي ڏک ٻڌو ڪونه هيس، پر پنهنجي مستاني
 ٻوليءَ ۾ ديوان ڏانهن مڙين ڪري چيو ته ڏند پڇانءِ،
 ڪين چنگهون پڇانءِ، ڪين ڪنڊ پڇانءِ. وسط گهوت
 اها مستاني ٻوليءَ جي ٻولي پڙهي ۽ سمجهي ويا ته

پچيس ٿو تہ ٿنڊ و جهانء کين کات ۾ موکليانء يا
 قاسي ٿيانء. وسط گھوٽ ديوان کي اشارو ڪيو تہ چئوس
 ٿنڊ پڇون. اهڙيء طرح هن کي اپيل ۾ فقط ٿنڊ پيو.
 اهڙو هو بابا نبيراج. سدس ڪيترن ڪرامتون ڪيل
 آهن جي هـن ننڍڙي ڪتاب ۾ ٿيـط مناسب نہ
 آهن. عاشق لاء اها غش ۽ ڪرامت ڪرڻ کا وڏي
 ڳالھ. نہ آهي۔ اها تہ هڪ معمولي ڦير گھير سمجھندا
 آهن. پاڪستان ٿيڻ کان پوءِ هو پاڻي سيروء جي چوڌڪ
 ڀرسان هڪ سيٺ جي جاء ۾ سکر وڃي رهيا. سکر ۾
 مسلمان تمام گھڻا هيا ويا جن چراڪڏي بابا نبيراج کي
 مارڻ جي ڪوشش ڪئي پر جڏهن بابا جون اکيون
 ساڻن دو چار ٿيون تہ هڪدم شرمائجي ۽ چـرا قتي
 ڪري پيرن تي ڪري مرند ٿيا.

سند ۾ مسند خاندان جو بنياد

گھڻو اڳ جي ڳالھ آهي جڏهن مغل بادشاهن جو
 نواب سکر بکر ۾ رهندو هو، تنهن زماني ۾ دسويـن
 بادشاه گرو گوبند سنگھ صاحبن جو هڪ صوبو گھمندو
 اچي بکر جي قلعي ۾ پهتو جتي گرن جي سکن بابا
 جاچ ڪندي هن کي معلوم ٿيو تہ ستگرن جو هڪ
 پرهمي سڪھاسانند اتي رهندو هو، هاسانند سان مليا
 جن سندن دل و جان سان ٿل ڪئي. جڏهن اهو
 صوبو ستگرن ڏانهن موٽي وڃڻ لاء تيار ٿيو تہ هاسانند
 پنهنجي پٽ ٽراج کي گھڻيون پڙتائون ۽ سند جون

سوکڙيون ڏيئي، ستڙن ڏانهن روانو ڪيو ۽ نراجمل
 ڳرو جن جي حضوريءَ ۾ رهي سندن ۽ ماما ڳوڙهيءَ
 جي شيوا ٺهل ڪري ڪين خوش ڪيو. ستڙن پاڻي
 ۽ نراجمل تي پُرسن تي مٿن مهر ڪري پنهنجي ڏر جو
 هميشه لاءِ شيواداري ڪري وهايو. ڪجهه وقت کان
 پوءِ سنڌ مان سڪه سنگت ستڙن جي ڏرشن لاءِ آئي
 ۽ ستڙن کي ويٺي ڪيائون ته سنڌ ڏي ڏس ۾ زبردست
 تپاولي ۽ وبا جي بيماري پيئي آهي ۽ موت گهڻو ٿو
 ٿئي. اوهان پنهنجي ڪرپا ڪري ان مرض کان
 سنڌ واسين کي بچايو. ستڙن پاڻي ۽ نراجمل کي اڳيان
 سڏي مٿي تي مهر جو هٿ ڏري فرمايو ته ”پاڻي
 ڏنا! ٽون ٽر شول هٿ ۾ کڻي پيل تي سوار ڪري
 سنڌ ڏي ڏس ۾ وڃي ستنام جي منتر جي پهل پياري
 بيماري دور ڪر. ستڙو ٽوسان انگ سڱ سڱائي
 آهن جئين چوندين ٿين ٿيندو. تو ماما صاحب ۽ اسان
 جي شيوا ڪري ڏاڍو پُرسن ڪيو آهي تنهنڪري
 پوڄ ماما صاحب جي آڱيا موجب ۽ پنهنجي خوشيءَ
 سان سنڌ ڏي ڏس ۽ ڪابل قنڌار جي سڪي توکي بخشيش
 ٿا ڪريون. ستڙون پنهنجي پتا صاحبن جي شراب جي
 دڪ پنهنجي چادر، پنهنجي شراب جا وسٽر ۽ ڳوڙ وٽانڪ
 صاحب جن کان وٺي ڏهن ٽي ياد شاهين جو ٺوڙو ۽ شري
 ڳوڙ وٽانڪ صاحب پنهنجي تير جي صديءَ سان پاڻي
 ۽ نراجمل کي بخشيش ڪيا.

پاڻي ۽ نراجمل ستگرون کان آگيا وٺي ملتان کان
 نئي نگر سوڌو ستگرون جي حاڪم صاحب ست نام
 جو منتر جهڙائيدي ۽ گورو ليخ بهادر صاحب جي
 ڪپل ۽ بندو سندن ديش جي مٿان آيل آڀڙا ۽ پتاوڻي
 جي مرض مٽائيندو ۽ وهڙي شهر ۾ اچي پهتو ۽ ڏورو
 لڳايو. پاڻي ۽ نراجمل ڪيترن ئي ڪلامتون ڏيکاري
 سڪ سگت جو درد دفع ڪندي، پيٽائون ۽ سڪن
 مان مليل سوکڙيون ۽ سوڌائون، هٿيار، ان گهوڙا
 وغيره ستگرون کي موڪليندو رهيو. هو ڏانهن ستگورو
 به پنهنجا گهريل شين ۽ چيزن لاءِ نير جي صحيح سان
 پنهنجا حڪر ناما صوبن هٿ موڪليندا رهيا. جن کي
 عمل ۾ آڻي پاڻي ۽ نراجمل پوريءَ ريت شيوا ڪندو
 رهيو. گهڻي وقت کان پوءِ ستگرون جو حڪم ٿيو ته
 پاڻي ۽ نراجمل ٽن هن مريو لوڪ کي ڇڏي گورو لوڪ
 ۾ اچي اسان وٽ واسو ڪر. اهو حڪم پاڻي پنهنجي
 پوٽي پاڻي رانجهندل صاحب کي ڪرڻار جي حڪم موجب
 گادي ۽ ٻئي گورو لوڪ ڏياريو.

ايشور جي ڪا اهڙي اچائي جو مسند گاديءَ صاحب
 ۾ هڪ گاديءَ مان ورڪت رهي فقط فقيري ڪمائي
 ان جي پٺيان گاديءَ تي ويهندڙ گاديءَ نه فقط فقيري
 ڪمائي پر ان سان گڏ راجاڻي ذات ۽ ڌن دولت
 گهوڙا، گاڏيون ۽ باغ وغيره رکي راجاڻي ۽ ڪمائي
 آهي. جيئن هيٺ مثال مان معلوم ٿيندو:-

هسند گادي سر

فقير ي ۽ راجائي پئي	فـقـيـر يـ فـقـيـر يـ
گمانڻ وارا	گمانڻ وارا
۱. پائي ٽنرا جهل	۱. پائي وانهي جهل
۲. " مڻسارام	۲. " لڻن سڱه
۳. " مولارام	۳. " گشيداس
۴. " گنگارام	۴. " سبتداس
۵. " سندرداس	۵. " امرداس

انهن گادي سرن وقت ۾ وقت گرامتون ٿي پڪاراون ۽
 پنهجن پيارن سڪن جا گارج ۽ ميوڪامڻون ٻاون
 گيون آهن. هر رڌن سنڌين جا مالڪ ٿيا آهن. گهڻن
 سڪن ۽ شرڙان کي پٽ ٿي اٿن ۽ گيترن کي ٽن
 دولٽ ۽ ملڪيت اخشي آهن ۽ پنهار سڪن جا درد
 دور ڪيا اٿن.

جڏهن پائي مولارام صاحب گادي اچين ٿيا تڏهن
 روڙي واري درٻار ڳورو پوئن کي اخشيش ڪري
 پاڻ وڃي شڪار پور رهيا. اهڙي طرح مسندن جون
 بهارون ٿي ۳ مڪه، شاخون روڙي، شڪار پور ۽ حيدرآباد
 ۾ شروع ٿيون. روڙي ۾ پائي مولارام، شڪار پور
 ۾ پائي مولارام ۽ حيدرآباد سنڌ ۾ پائي گهوارام هو.
 جيستو ٿيڪ هيٺ سندن درٻارون سڄي سنڌ ۾ هيند
 قلع، قنڌار، امرتسر، ملتان ۾ گهڻي آهن.

سائين امرو رام ۽ چيٽن رام صاحب

بيدل ۽ ايسڪس سائين ۽ وانگر هيءَ وري بي بيءَ
 بت جي امر جوري هئي. سائين امرو رام جن سائين
 وسط رام جا مڙي لورچشم هوا. سائين امرو رام -
 پنهنجي پتا وسط گهوت وانگر ميري ۽ ميريءَ جا مالڪ
 هوا. جهڪو گم لشڪار شيرا ۽ سادي جيون جو
 'شهيد شاهه' وسط شاهه، ان ۾ ڇڏو سو هن اچي پورو
 ڪيو. سائين امرو رام جي اها ڪاريءَ ۾ ئي 'آسانو' ^۱
 جتي سائين جن جو هو ٽڪاڻو ۽ گهر، تنهن کي مليو شرف
 ۽ وڏي ئي پيو ڪرامتن جو گهر. اورمان ۽ پريان، پاد
 ۽ پيدا، مرد ۽ زالون وسط گهوت جي دڙاڙ ۾ گهي
 اچي د پدار ڪندا هوا. سندن سارو جيون پڳتي پاءُ،
 ميلا ۽ ملاڪڙا لڳائڻ ۾ گذاريو. پڳتن جون ٽوليون اچي
 ٽڪاڻي ۾ هر ميلي تي ڪنيون ٿينديون هيون ۽ اڪت
 پادارو چالو هوندو هو. سڄا سارا ٺي پنهن ۽ راليون
 سانده ٺياريءَ کان هڪ هفتو اڳ ميلو اڳندو هو.
 سنڌ جا هڙائي پڳت سائين امرو رام جن کي پنهنجو ڪرو
 ڪري مڃيندا هئا جن ۾ پڳتن جو شروع ٿي امر شهيد
 پڳت ڪنور رام صاحب -^۲ هو. پڳت ڪنور رام ۽
 سائين امرو رام جن جو پاڻ ۾ اهڙو پيار هو ۽ اهي سائين
 امرو رام جن ئي هئا ۽ ڪي قدر هيءَ پندو جن جي
 دل رکڻ لاءِ پڳت ڪنور رام ڪرامتون وڪارڻ پراڻ

هندو ايا جهن ڪري اڃا اسين سندس مڙر آواز ٻڌي
سگهون ٿا.

ڳالهه هن ريت آهي ته هيءُ هندو يعني مان (ڪڍو مل
ڪٽڻ مل هرچاڻي) ' چالي ' جي لخاص سان ۽ سرڳڙاسي
شري پوررام ' ضيا ' جي لخاص سان هز ماسٽرس وائس
H.M.V. ڪمپنيءَ لاءِ گاڏا لکندا هواسي. منهنجا گاڏا
اڪثر ڪري رو هڙي ۽ ٻين پاسن وارا پکيٽ جاڙو، پکيٽ
موٽڻ، پکيٽ لپو (ٿڌي آدم ۽ حيد و آباد سنڌ وارو
جهن کي ان وقت اڌ ڪڍور ڪري ڪوليددا هوا ۽
جو هن وقت اڻ حال حيات آهي ۽ ڪاشي پڌارس ۾
رهڻي (ٿڌ) ڳاڻي رڪارڊ ڪرائيندا هوا ۽ ضيا صاحب جا
گاڏا جهڙي ٻائي، ماسٽر چندر ۽ ٻيا راڳيدڙ پرائيندا
هوا. جهڙن جو آڻ رو هڙي ۽ جو هوس نه هون ٿي ۽
ڪن ٻين پکيٽن تي اهو ڪم رکيو ويو ته اسين پکيٽ
ڪڍوررام جن تي زور ٻار آڻي ڪميس منهنجو مڙر آواز
رڪارڊ ڪرائڻ لاءِ مڏايون. ان وقت هز ماسٽر وائس
H.M.V. ڪمپنيءَ جو سرل ايجنٽ سنڌ ۽ بلوچستان
لاءِ شري لالچند هو جو منهنجي ڀاءُ سو پراج ڪٽڻ مل
هرچاڻي ۽ جو دوست هو ۽ ساڻس گڏ ڪجهه وقت ريلوي
۾ ملازم رهڻ سان سهڻي يعني سينيٽ لالچند
رڪارڊنگ ڪمپنيءَ جو مالڪ، هيءُ هندو، منهنجو
ڀاءُ ۽ ٻيا (ڏاڍا ڪٽڻ مل ڪلهانڊاس هرچاڻي جو ان
وقت سکر ۾ سرڪاري خزاني جي مڏان آفيسر هو ۽

سائين امرورام جو دوست هـو) ۽ روهڙيءَ جا پڳت
 جاڙا رام ۽ ٻيا گڏجي پاڻي وسط رام جي ٽڪاڻي ۾ ميڙ
 ڪري وياسي. ان وقت وسط گهوت جي ورسي چارو
 هڻي ۽ پڳت گدرورام جن مان روهڙيءَ ۾ آيل هئا.
 آخر ڪار سائين امرورام جي چرخ ۽ اسان جي منڍ ميڙ
 تي پڳت صاحب مڇو ٻو ڪن شرطن تـه هو رڪارڊ لکـ
 پنهنجي مرضيءَ تي (يعني جيڪي گاڏا ڪيس وٺندا
 سي ڳائيندا) ۽ پنهنجي وقت سر (يعني صبح جو
 سو ٻو اترت واپس ۴-۵ بجي اسر جو) رڪارڊ ڪرائيندو
 جنهن لاءِ ڪو به پيسو پاڻي ڪرڻ ورتائين. اهڙو هو
 سائين وسط رام ۽ پڳت گدرورام جن جو اٺوڪ ٻار ۽
 اٺ نالو.

سائين امرورام جن سڀني سان ڏاڍي ٻار ۽ سڪ
 سان ٻاڪر پاڻي ملندا هئا. ورسيءَ تي ايشمار آدم
 اچي ڪڍو ٿيندو هو ته ٻه ڪاڏو ڪڏهن نه ڪٽي. 'پنڊارا
 ٻارڻو' واري ڪرامت سوامي امرورام جن جي سدائين
 ڏٺي ويئي. چون ٿا ته پاڻي ٻارو شاه واري ڪوڏري
 اڪت خزان واري سائين امرورام جي هٿ ۾ هئي جتان
 وڃ ڪيترن به ڪيڏن ٻو ڪٽي ٿي ته انهن مان
 ڪيترن ئي ڪرامتون ڪيون اٿائون پر هتي ڪهڙيون
 لکي ڪهڙيون لکجن هڪ هجي نه ڏجي. هاڻي
 اچو ته سندن نرڙند سائين چهترام باب ڪهه ڏيون.
 سائين امرورام کي ۳ پٽ هئا جن کي لال ڪوڏ سان

پالياتون ۽ ۱۹۴۹ع ۾ ٻيرون کي ٻڌارڻ وٺڻ ۽ پنهنجي
 شرارڪ ۽ آلمڪ دولت کي ۽ دليوي دولت والڪر
 ٽن حصن ۾ ورهائي ويا يعني مستڪ (دماغ) سائين
 چيترام، ٻيٽ (ڳجهارئون) سائين گوبارام ۽ چرن (شيرا)
 سائين سڪرامداس کي. سچ ۽ سچ ٿيڻ ۾ ۽ انهن ٽن
 اچي ٿا جن ۾ ٻارامين ۽ شيواڌارين ٽنهي ٻائرن کي ٿر
 هوندو يا ساڻن گڏ گهميا ڦريا هوندا سي اها حقيقت
 اکين سان ٿي سگهن ٿا ۽ سائين امرورام جي مستڪ
 وٽڪا سائين چيترام ۾ چٽي طرح نمودار هئي. ٻيٽ
 سائين گوبارام جن ۾ جي گيان ۽ گهٽ ٿا جا ساڳو آهن
 ۽ چرن يعني ٻيرون جيڪڏهن اوهين سائين سڪرامداس جن
 جا چٽائي ٿي سگهيا ٿا هوندا سائين امرورام جن جا ئي نظر
 ايندا. اها هڪ وچتر حقيقت آهي جنهن جو بيان
 ڪرڻ هن ننڍڙي ڪتاب ۾ واجب نه ٿيندو. هاڻي
 اچو ته مکيه آلمو مشهور شرومڻي سائين چيترام صاحب
 جي جيون جي جهلڪ ٻڌون.

سائين امرورام جي ٻيرون کي ٻڌارڻ کان پوءِ سائين
 چيترام ۱۹۳۹ع ۾ شهباشي گديءَ تي اراجمان ٿيا.
 اهو ساڳيو ئي ٿوري ٿوري سائين وسن رام وارو هو جو
 ٽالھيس خود بخود چڪهي ٿي وارو. ٿيڪو وٽڪو کان
 دور، سادگيءَ جا پٺا، پنهنجي اهي ٽالھي والڪر
 پکيٽ پار جا ڪوڏ يا ٽڏن ۽ رانن تي واهندي ۽
 جهڪڻ لڳا.

ڪجهه وقت کان پوءِ هندوستان جو ورهاڱو ٿيو ۽
 سنڌ پاڪستان ۾ شمار ٿي. هندن کي پنهنجا اراڻا
 اچها ۽ سامان سڙو ڇڏي لڏڻو پيو ۽ ان جو اثر سندن
 مهاڻائن تي به پيو. سائين چيترام جن هندوستان ۾
 بهرپائين پيو اٿي ڪئمپ ۾ اچي رهيا ۽ پوءِ ديو لالي
 ڪئمپ ۾ ورسيدون ۽ ميلا اٿي ۽ چالو رهيا. ديو لاليءَ
 مان درٻار صاحب سنڌ ونگر (ڪلياڻ ڪئمپ نمبر ۵)
 ۾ آندي ويئي جتي اڄ تائين شهنشاھ وسط گهوت جو
 ڏاڍو قائم آهي.

وسط رام درٻار جي خاص خدای اها آهي جو اڄ به
 ڀارت ۾ بڪڙيل پکي ۽ ساڌ شهنشاھ وسط گهوت جي
 ورسيءَ تي دور دور کان ٻيا گنهڻ اچري وٺڻ جي
 غور بخود اچي وارد ٿيندا آهن ۽ چوڻڪي يعني پکي
 وجهڻ ۾ پاڻ کي ڀاڳيدان سمجهندا آهن. دال ڦاڪي
 پاڪ رکي روئيءَ کي به ڏاڍي چوڄ سان هر ڪو
 کائيندو آهي. ساڳيءَ طرح ٻارو شاه ۽ سوامي امرورام
 صاحبن جون ورسيون به هر سال لڳاڻون وڃن ٿيون ۽
 سائينجن پنهنجو پوراڻو پاڻ ڪندا آهن ۽ ڪڏهن به
 ان يا ٽن جي سهائتا جي طلب ڪن ڪئي ويئي آهي
 ۽ لکي گنهڻ ٽي ڏاڍي داليءَ جي پاد ۾ ئي ڪر پيو يا
 پورو درٻار صاحب ۾ لڳاڻ قبول ڪندو وار آهي.
 چيتوڻيڪ الهڪ ٻڌاري ۽ ٻار اچي پتي شرڙالن ۽ ٻارهن
 وٽ ان رهن جون شرطي آچون پئي ڪيون آهن ٻار سالن

چيتيرام صاحب هوكندي رواحي آچون ناري چڏيندا
 هرا. هميشه 'پندارا پراور' ۽ گاني گمي گاه واري
 گار ليکي پيئي آهي. وڏي عجب جي ڳالھ نه اها
 آهي جو سائين چيتيرام ۽ سندس ڀاءُ گوپالرام صاحب
 جن ٻار گلیمس آفيسر وقت وڃي پنهنجي وڏي ۽ رقم
 وارو گلیم گيدائي آيا جو فرمائون ته اسان جي دربار
 صاحب روھڙي ۾ باقاعدي چالو آهي ته پوءِ ان جو
 گلیم اسين هتي ڇڏو وئون. گلیمس آفيسر شري
 لعلراڻي باڪل حيران ۽ جي، گلیم وڌائڻ وارا هون
 گھڻي ڏٺا، پر پنهنجو ليکن روئين وارو گلیم موڙڻو ئي
 گيدائي وٺڻ وارا ساڌ ته مان اڄ ٿو ڏسان! انين چئي
 آفيسر خود سائينجن اڳيان سر جهڪائي پرتام ڪيو.
 سائينجن پوءِ جلد ئي پاڪستان ڏانهن ويا ۽ اتي روھڙي
 شريف ۾ هندن مسلمانن سندن پرورش سواڪس ڪيو
 ۽ وڌيڪ ڀارام جي دربار ۾ ڏيکين چاڙهي سڀ ڏينهن
 لڳر چالو رکيو. صوفي ڪلام ٿيا ۽ پڳتيون پيئون
 گلن جي ورکا ٿي ۽ شهيدشاهه ٻاروشاهه ۽ وسيل شاهه
 جي جڙجا نورا لڳايا ويا ۽ سائين چيتيرام کي شاهي
 چارس ۾ گھمايو ڦرايو ويو.

اڀڙي وڏي بدوي ماڻھندي به ڏيک ڪڏهن
 ڪين ڪندا هرا. ڏاڍا لڙائي لکائي، رڳا ملڻا ۽
 حاضر جواب هوندا هرا. سڏائين پيا مشڪندا هرا ۽
 ٽھڪ ڏيندا هئا. جڏهن اڪڻ ڪٽي سڏون لڳر جي

چڪر ٿي اڪرندا هئا ته عام لوڪ سندن آڌر سڌڪار ڪرڻ
 لاءِ آئي ڪڙا ٿيندا هئا. سوالي جيڪي اچن ته کين
 ائين چوڻدا رهيا ته سائين وڏي اڳيان سجدو ڪراو،
 الهن جون چاڪڙيون ڇمو، سندن چوٽ وارو ٿيل ڪم
 آڻيو ۽ ڪاڄل ٻاڙو. درٻار صاحب جي مڙڪي مان
 ڏاٽ وٺو، سائين وڏن شهيد شاهه وسط گهوٽ ۽ اورو رام
 سائينجن جي مورچي اڳيان پئهندو مستڪ ٺمارو ۽ درٻار
 صاحب جو گھڙ ڪڙڪايو ته سائين اوهان جا سڀ ڪم
 راس ڪندو. ٻاهراريون ائين چوڻدا هئا ته اسين ڪجهه
 نه ڪن ڇاڻون شهيد شاهه جي ڪمائتيءَ ڪري ماڻهو اسان
 کي ليکين ٿا. پاڻ فرمائيندا هئا ته ڪرامات تهر جو
 گهر آهي، ڪرشمو يا اسرار ڪرڻ سنڌو آهي، غيب
 ۾ هڪ وجهڻ اسان جو مرڪو آهي. سائين وڏا
 هر طرح سمجهڻ آهن هو سڀ ڪجهه ڪري سگهن ٿا.
 اسين ته الهن جا داس آهيون! ٻاڻا آهيون!! ڪو لا
 آهيون!!! مطالب ته سائين چيتمرام پاڻ کي هر وقت ۽
 هر طرح ڳڻهو پئي وکيو پر سچ پاڇ نه هو هڪ اڪل لعل
 هر ڇڏهن جي ڪيترن ئي ٿي ٻاجه، ٿي ۽ اهڙا اليڪ
 مثال آهن جن کي ڪرامت ٿي چئي سگهجي ٿو. هڪ
 ٻراهيءَ جي سندن جو سور درٻار جي چوٽ جي ٿيل
 مهنڙ سان لهي وارو. پئي هڪ ٺاهڻ کي چوٽ صاحب
 جو ڪاڄل اکين ۾ پائيندي اور ملندو. ٺاهڻ هڪ متر
 جي ٻيٽ جو سور درٻار صاحب واري مڙڪي مان ٿي

ٺ ٻڌهن سالدھ ٺاٺ وانڻ سان دفع ٿيو. چوٿين هڪ
 شرڙالو جو گنه لاءِ علاج مرض ۾ مبتلا هو ۽ ڊاڪٽر
 گهمي اٿڪهي ٻيو هو ۽ کيس ٽڪين فرق نه پئي گهو
 ان سان گڏجن جون چاڪڙيون سٺ ٺ ٻڌهن سالدھ ٺوٺي
 ستي ۽ اراڙ پيئندي آرام مليو. چاهي عجيب و غريب
 گزامتون نه آهن نه ٻڌو ٻڌجون مثال چاڪاڻ نه ٻڌه
 گروه جا گنج ٿيندا آهن. سنڌ وائوڪر ۾ پيالڪ طوفان
 لڳو ۽ ڪلياڻ گم ٿي جي گيتران بئريڪن جون چٽيون
 اڏامي ويون. اڪيچار جالي ۽ مالي لڏسان ٿيو.
 اولدھ الذوڪار مڃي ويو. ان وقت وسط شاهه جي
 درٻار جون لوهي چادرون ۽ اڪڙ جي ويون ٻي ساري
 درٻار جو آهو ٽڪر جتي شهيد شاهه وسط گهوت جي
 تصوير هئي، سري گرو گراٺ صاحب جي سواري ۽ مالا
 گنگا (سائين ٻارو شاهه جي ٽرهه پٽي) جي مورف
 رکيل آهي ان ساري مندر جو گهر ۽ هيٺ مٿي گهڻ
 ٿيو ۽ فقط ان ٽڪري واري چٽ ۾ چادرون قائم
 رهيون! هزاران ماڻهو اهو اسرار ٺوٺو آيا. ٻيون ۽
 گيتران وچتر ڳالهائون سائين چيٽرام جي پکتي ۽
 شڪتي جون پٽيون ٻڌيون آهن جن مان ٻيو ٻيو ٺو
 نه هڻن اراڻن چادرون واران بئريڪن ۾ رهندي، ٺڌن
 لي سمهندي سنڌ وائوڪر کي عظيم عزت اچي ۽
 ۽ گهڻن ٺوٺي ۽ ٺوٺي گهرن کي ٺوٺال گهو.

سائين ڇهه ٽڪرا ۾ جن گهڙو ڪري هر سال ڪن ٿا ڪن
 شهرن ڏانهن ويندا هئا ۽ اُتي جي پرامين ۽ شـرڙاڻن
 جي پياس آئين ٻجھائيندا هئا . پوئين دفعي پاڻي
 منگترام ڏي وٺيا واري ۽ پنھنجي هڪ سخي سيوڪ پاڻي
 جيئي کي ساڻ ڪري سڌو نگر مان سڀني کان گهڻي
 پرام ۽ سڪ مان موڪلائي لکيا . اها ٿا ڪل ڪنھن
 کي ٻا ڪار هئي ٿا اها ڪا سندن آخريان موڪلائي
 آهي ! ڪجهه وقت کان طبيعت ناساز هين جنھن ڪري
 پرهيز رکندا هئا پر هن دفعي ٿا ڏاڏون وغيره
 پاسيرون ڪري سڀڪجهه کائيندا رهيا ۽ هر هڪ
 پراميءَ جي ڳالھ رکيائون . ۳۰ مارچ اڌ رات جو جڏهن
 سڀ لڏرا ڏويءَ جي ڳوڙ ۾ آرامي هئا تڏهن
 سائينجن اوچتو اٿيا ، جيئي کي ڇاڳايائون ۽ چيائونس
 ٿا سائين وڏن جي وڏي مورلي ڪٿي اچ ٿا ڏسـن
 ڪراون . اسان جي هاڻي تياري آهي . ان وچ ۾
 سائينجن پنھنجي گلي ۾ لڏي هوندي کان پھل سائين
 وڏن جي تعريفي تصوير ڄاڻاڻ ڏار ڏار ڏسـن ڪيا ۽
 ’سب نام سھائي‘ چوندي هئا ڏار ڏار سڀار مان
 پنھنجي ناسولس چوراڙ ڇڏي اڏامي هليا هونف ڏانهن .

پاڻو جن

ع-رف

صوفي سر قاج ڊاڪٽر روچلداس صاحب

اوچتو، ۱۰ ڊسمبر ۱۹۵۷ع ابرت واپي صبح جو-
 سوار ۴ لڳي ۲۶ مڙين رو هڙي سڌ جو روحاني رهيو
 ۽ ڀارت ۾ آيل سڌي صوفين جو سر تاج سائين روچلداس
 صاحب ٻار لوڪ ٻڌاريا. ملڪ ۾ ٿاڍو هاهاڪار مچي
 ويو جڏهن اها ڏکڻاڻڪ خبر ٽيليفون ذريعي اهيئي
 مان ڪلياڻ اهيئي (چاڪاڻ نه سائينجن اهيئي ۽ ۾ سين
 ڪشيدو ڳجراڻي ۽ وقت رهيل ه-وا) ۽ اچي ۽ جيان
 ٻڌجن تي ڪنهن ۾ ڦهلاجي وئي. مون ۾ سائينجن جو
 مرڻڪ سرار گلن گلن سان ڏي ڪيل جيئن ئي ڪئمپ لهر
 ٿين جي شانته، استان (جنهن کي شائتي لڳو سڌو
 وڃي ٿو ۽ جتي ه-و رهندا هئا) تي پهتو ٿي، چوگرد
 اشائتي ۽ روج واڙو ڦهلاجي ويو ۽ ايشمار آدم قل قول
 چاڙهيا ۽ هن سالڪ کي سجدو ڪيو. يارهين ڊسمبر
 سڄو ڏينهن ۽ رات سندن درٻار يعني اسپتال ۾ اتر
 درشن لاءِ گهاگهه رهي. دادا هري جن سندن وڏو
 پٽ ۽ ٻيا ٽڙ ٽڙي وڃان ايتري ڇڪا هئا. مائٽي
 چلوس اهڙو ٿي لهر ۽ ڳٽيل هو جو سڌو لڳو جي الهاس
 ۾ اڳ ڪڏهن ٻي ڪن لکيو آهي. جنهن مان ارسڌ
 آهي ته پاڻو جن ڪيترو ٿي عام خاص لوڪن ۾ پيارا هئا.

بند و کين پائو چن ان گري ژو گرلي جو اسان جي
 سڄي گهراڻي سان سندن اٺوٽ ٺالو هـو. ميهدي
 مري پتا صاحب دوران ڪٽڻ مل ڪلياڻداس هرچاڻي جا
 هم عمر ۽ ننڍي وهيءَ جا ٻار هئا جيئن هيٺي نازو
 چوايل سائينجن جي گيتان: 'اٺ ۽ اور' يا 'ڪي
 ساعتون سڄڻ سان' ۾ ڄاڻايل آهي.

بندي جي وڏي ڀاءُ فقير سوڙراج (جو اڃا سوڙو
 پاڪستان ليٽ کان پوءِ به حيدرآباد سڌ ۾ ساڻن قطب
 شاهه ڊاڪٽر صاحب جي مرشد جي درگاهه تي رهندو
 آهي) ۽ وچين ڀاءُ اعليٰ محمد هرچاڻي (جو سچ ٻچ هڪ
 لڪل لال هـو) سان به ڏاڍي دلي رغبت هئي.
 ايتري قدر جو جڏهن شام جو، پائو چن اسپتال جي
 گهر کان فارغ ٿي، پاڻي ڳوڙهندام جي ٺڪاڻي ۾
 (جنهن جا پائو چن گاد پسر هئا) جو اسان جي گهر جي
 ليکڪو ليکڪ هو ۽ راڳ، روپ لاءِ ميهدي وچين ڀاءُ لال کي
 گهرائيندا هئا جو کين ڪيتاري ئي بيدل بيڪس جون
 ڪافيون ۽ ڪلام ڳائي وڃائي سڄي سنگت کي
 وڻندرائيندو هو. هتي اهو لکڻ واجب ٿيندو ته پاڻي
 ڳوڙهندام جو ٺڪاڻو ڪو خاص ٺڪاڻو يا وڏو آستان وسيل گهرت
 جي درٻار والڪر نه هو. هو هڪ عام رواجي آستان هو
 جتي غريبان ٿڌا وڇايل هوندا هئا جنهن تي پائو چن
 سڄي سنگت سوڙا (جنهن ۾ وگيل نلسن داس گهراڻي
 جنهن جا پٽ ارچنداس وگيل ۽ ابراهيم ايل. اي ۽ هري

روھڙي ساڪ فڪريءَ جو مالڪ اجهير وارا، مولچند
 بهلاجراءِ پيا بهلاج ساڪ فڪريءَ جو مالڪ اڙودي
 ۾ رهندڙ ۽ سيٺ گوپندرام سڀاڳچند ۽ اڌارام گجراڻي
 جي هن وقت لکيو ۾ رهن ٿا (اچي پاڻ ۾ ويهي روح
 رهاڻ ڪندا هئا. منهنجي ڀاءُ کان سواءِ ٻيا به گيتراڻي
 ڳاڻڻ وڃاڻڻ وارا گهڻيئي صوفي فقيرن جا ٿولا ايندا هئا
 جن مان شري پرسرام جوڳي، جو هن وقت ٻولي ۾
 رهي ٿو، به هڪ آهي. هيءُ بندو ٽڏهن ٻار هو
 جڏهن سان پاڻ پائوڻ جو پيار هو. ان ڪري سڄي
 سنگت ۽ خاص ڪري اسان جو سارو گڏب گڏ پائوڻ
 جي پياري ٿاڻي سان سڏيندا هئا. گهر ۾ ڪو به بیمار
 ٻوٽو هو ته پٽاڻ يا مانا صاحب انهن چوٽا هئا ته
 'پائوڻ کي وٺي اچو يا پائوڻ جي دوا ڪرايو' جو
 سندن اهڙو حال پاڻ روھڙيءَ ۾ اسان جي گهر جي پٺيان
 هئي. هاڻي اچو ته سندن جهون ۾ جهانگي پائي
 بسون ته ڪيئن هو ايتري وڏي پد کي پهتا.

پائوڻ جو جنم ۶ جنوري ۱۸۸۰ع ۾ روھڙي شريف
 ۾ ٿيو. سندن پٽا جو ٿاڻو دوان سڄاڻسنگھ هو جڏهن
 کي ۴ ٻيٽ ۽ ۳ ٽيٽر هون. پائوڻ جو ٿون نمبر ٻار
 هئا. اڃا پاڻ ننڍڙا ئي هئا ته سندن پٽا گذاري ويو
 ۽ سندن وڏو ڀاءُ دوان مهڙارام جو سکر مهڙاڻي
 جو چيف آفيسر هو ان گهر سنڀاليو. پاڪ اوستان
 کان ئي پائوڻ کي وسط شاھ، جو سنگ، نصيب ٿيو جو

سندن وڏي ڀاءُ جو گرو هو ۽ سائين وسط گهروٽ جي
 ٽڪاڻي ۾ وڃي سڄيئون سڄيئون واليدون پڳت ڀاءُ ٻڌندا
 هئا ۽ ڄاڳرتو ڪندا هئا. ۱۹۰۱ع ۾ جڏهن حيدرآباد
 سنڌ جي ميڊيڪل ڪاليج ۾ پڙهڻ ويا ته پائونچن جو
 سنگ ٽنڊي جهاليا جي سائين قطب شاھ سان ٿيو جنهن
 کان ڪاليج ۾ پڙهندي حواليءَ ۾ ئي لام جو لالو وٺي
 ٻنڌ ڪندا رهيا. سندن مرشد جي مٿس ٻاجھ هئي ۽
 جيئن جيئن سٽگروءَ جي ايتايل راه وٺندا رهيا تيئن
 تيئن مٿس مهر وڌندي رهي. ۱۹۰۴ع ۾ ڪاليج جا
 چار سال پورا ڪري L.O.P.S. جو ڊاڪٽري امتحان
 پاس ڪيائون ۽ ساڳئي سال ڪن عدن ۾ نوڪري ملي
 جتان جولاءِ ۱۹۰۶ع ۾ واپس آيا. ان کان پوءِ ڪوٽڙي،
 حيدرآباد، شڪارپور ۽ جيڪب آباد ۾ سرڪاري
 اسپتالن ۽ جيلن تي ڊاڪٽر ٿي رهيا. سرڪاري قاعدي
 موجب نوڪريءَ جا پنج سال پورا ڪري ۱۹۱۲ع ۾
 روھڙيءَ ۾ خانگي اسپتال کوليائون جتي اڪن جو علاج
 ويندي آپريشن ٿاين ڪندا هئا. اوچتو اللوٽي
 (انگريزي ڊاڪٽري) ڇڏي هوميوپٿي شروع ڪيائون
 جا پڇاڙيءَ ٿاين ڪندا رهيا. دوا سان گڏ سندن
 دعا بهارن جا دڪ ڪئي ڇڏندي هئي.
 بندي کي ياد ڪري آهي ته جڏهن هڪ دفعو
 بهار هيم ته پائونچن اهي ليدڙاڻن ڪرواڻن هوميوپٿيءَ
 جون ٽي ماري موڪليون. بندي جو اظهار هو سو

۱۔ ڪدم ڪين ٿو . هون ڪين عرض ڪيو ته اهي
 ننڍڙيون ڪورون سي به چار هيڏي ساري انساني
 بدن تي ڇا اثر ڪنديون ته پاڻ مشڪندي ڇو-واب
 ٿي ٿا آهن . ” بلائون اڃا به آهن . هڪ ننڍڙي
 ڪٽلي جڏهن هيڏي ساري هائيءَ جي ڪن به ڪهڙي
 ويندي آهي ته ڪيڏو نه وڏو اثر ٿي ڪارندي آهي “
 ۽ ٿيو به ائين نه ڪجهه وقت کان پوءِ آڻ هڪل ٿو پيو
 ٿي پيس . بندي سان نه پائوچن لکين پال پلا يا .
 ڪهڙا لکي ڪهڙا لکان . مٿيون مثال نه هوندي
 وهيءَ جو . جڙائيءَ به ڪاليج به داخل وٺي ٿو يا
 بي معاف ڪرائڻ اهو سڀ سندن بدولت ٿيو ڇو
 ٻي . جي سندن ڪاليج ڪراچيءَ جو پرنسپال بڻائي
 سندن دوست هو . ڪراچيءَ به ٺوڪري وٺي ٿو يا
 پاڻ مدد ڪيائون جو ورهاڱي کان اڳ پائوچن ڪراچيءَ
 به ڪيترا سال گاڏي کائي به آيا سماج مندرو ۽ ٻي
 پائمالا جي پوسان لائي ٿي خيرائي دواخانو کوليو هو ۽
 هيءُ بندو به سندن اسپتال پوسان رهندو هو . جهڙي
 طرح روهڙيءَ به اسان جو گهر سندن اسپتال سان گڏ هو
 اهڙي طرح ڪراچيءَ به به ان ڪري رات ٿي-هن
 اٽل ويهڻ سائين گڏ ٿيندو هو .

پائوچن جي زندگيءَ جو احوال ٿي بندي نظر ائين پيو
 اچي ته ڇو آڻ پنهجي آلم ڪيا ۽ ڪٿي به احوال ٿو
 لکان ان ڪري اچو ته هاڻي سندن وڏي احوال ٿي پون .

پائون هميشه لرگل لي پازيندا هوا. گيتراي
 د فعا کين پئسي ډوگړي جي ټکليف لي پر قدر
 اهڙي جو هڪ نه پر اهڙو شخص اچي پيدا ٿيندو هو
 جو سندن صديءَ جي کيسي ۾ يا جڏهن هنڌ تي هو
 سمهندا هوا ان جي وهائي هيٺان روپو رکي ويندو هو.
 پائون وري ڇا ڪن جو گهرج جيترا پئسا ڪم آڻي باقي
 ناهري (من چالورن) جي ڊيگهه ڇاڙهي غريبن ۾ ورهائي
 ڇڏين. جي اڃا به پئسا وڌيڪ هجن نه ڪرو اهي جو
 اکين ۾ اٽ صاحب رکائين. ڪڏهن به وڌيڪ پئسو
 پاڻ وقت ڪونه رکيائون. سندن ستگرو سائين قطب
 شاهه جن جو مٿن مهر جو هٿ رکي چوڻ هو ته ”فقير
 ڏيا ڪي نوهان جي اوڏو اچڻ نه ڏيندو پر هٿ به
 ٺيڪ نه ڪندو.“ سندن آستان تي سدائين مهمان رهيا
 پيا هوندا هئا. ميلا به پيا لڳائيندا هوا. رڻ سان
 ڏاڍي دل هوندي هين. سڀڪ ساه ڪري ڪوهن
 جا ڪوهه پنڌ ڪري فقيرن ۽ ڊوگهن جا ڏرشن ڪرڻ
 لکندا هئا. پنڌ جا ڏاڍا لکا ۽ لکڙا جو سهوري
 سڀڪ سان کين ڪو به ڪونه سگهي. شاه
 لاهوت جي ستر تي ويا. هندن جا چارئي ڌار
 پيٽيائون. ايمارن ۽ سڀڪ جي سڏ تي پائون گهڻو
 سفر ڪندا هوا. مسافري گهڻو ڪري مهالما گالڙيءَ
 والڪر ٿرڊ ڪلاس ۾ ڪندا هوا جو اچار پئسو خرچ
 کين اصل نه وڻندو هو. ايترن ڪمن ڪندي ڪڏهن

۱. سندن هٽ نه مڃهيو ۽ هميشه ڪلام ۽ خوش نظر
اڀندا هئا.

۲. جنوري ۱۹۴۸ع ۾ ڪراچي ۾ جيءَ-ڪي فساد ٿيا
تن ۾ سندن اسپتال به ڦري ويئي. آخر ڀائرن کي
هندوستان اچڻو پيو. ورهاڱي بعد اول سورج، اڙوڊي
۽ ڀڄ ۾ گهاري اچي ڪلياڻ ڪئمپ نه-پر ۳ جي
شائتي لنگر ۾ د اڙو ڄمايائون.

واه. عدم جي رستي ٺڪڙ کان چار پنج سال اڳ
جي ڳالھ آهي ته ڀائرن کي هر دٻار کان لڪڻو ويندي
اوچتو دل جي ٽڪليف ٿي پئي جنهن ڪري پنج ڇھ
مهدا بستري داخل هئا. الهيءَ بيماريءَ مان اٽل بعد
اوچتو ئي اوچتو ڀائرن جي زبان مبارڪ مان هڪ
انوکي اولي لکڻ لڳي جنهن کي پاڻ ”باراڻي اولي“
ڪري چوندا هئا. بابا ليهراج جي ”مستاني اولي“
پاڻڪ اڳئين باب ۾ پڙهي آيا آهن. هاڻي اچو ته
ڀائرن جي باراڻي اولي بابت ڪجهه لکون. هيءَ
اها الڪي واڻي آهي جنهن ۾ رڳو هڪڙائي سمائل
آهي ۽ الاهي عشق جي بابت. هن اوليءَ ۾ ڪو خراب
لفظ آهي نه ڪو به بدي شيطان يا دشمن لفظ جي معنيٰ
نه ڀائرن اهڙيءَ طرح نه اکر پڇي ڪندا هئا ته الڪه
وت ڪا خراپ آهي نه ڪا. سڀ سڌائي آهي.
God is good & all good is god ڀائرن بهان اهڙو
نه سلوس ۽ سٺي لهولي ۾ ڪندا هئا جو زالون خراپ

مرد، ار توڙي اڃا، صبح ۽ شام جو گرميءَ خواه
 سڙيءَ، جهڙ خواه مينهن جو ويچار نه ڪري ڏاڍي
 ذوق ۽ شوق سان ڀراڙي ٻولي ٻڌڻ ايندا هئا.
 جڏهن اندي کي خبر پئجي ته پاڻوچن هاڻي کلم کلا
 ڪيان پيا ڏين ته آءُ به احمدآباد (جتي آءُ گوراههست
 آف ايليا جو گزيٽيڊ آفيسر هيم) مان گهي ڪلياڻ
 آس ۽ ڪين عرض ڪيم ته نام جي اخشيش ڪيو پر پاڻ
 پنهنجي ڪرڻ کان انڪار ڪيائون ۽ چيائون ته ”بلا
 اڃا نه آهي.“

مون ڪين عرض ڪيو ته حياڻي ۽ ئي ڪهڙو ٻرو
 آهي، اڃا ڪيترو وقت نرساڻ نه ڪرو ٻڌا گت ڪانهي.
 الاڻي ڇا ٿئي ته پاڻوچن چيو ته اڃا سال به نه آهي.
 پنهنجي حياڻي جي باري ۾ فرمائون ته اڃا پاڻ ۴-۵
 سال حيات رهندا جو هيءُ نه، اڃا ڪين ٿئون ڄم
 مليو هو ۽ بيماريءَ مان آيا هئا.

ان وچ ۾ مان ڏاڍي مصيبت ۽ مشڪلاتن
 ۾ اچي ويس ۽ ڪين پنهنجي ڀڳ (سنگهڻي ٻائي زال
 خالچند مدلاڻي جا اجهير ۾ رهندڙ آهي) هٿ ڪين
 چوڻي موڪليو ته پنهنجي سهائتا ڪريو. جواب ۾
 پاڻوچن هڪ ڪلياڻڪاري شبد ڏياري موڪليو
 جنهن جي چاپ ڪرڻ سان منهنجو سچ پچ ڪلياڻ ٿيو.
 اڄ به آءُ احمدآباد کي الر داع ڪري اچي ڪلياڻ ۾
 پاڻوچن وٽ رهيم ۽ ڪين وري اهو نام دان ڪرڻ لاءِ

عرض ڪيم. وري اهو چيائون ته ڪجهه وقت ٿرس.
 منهنجو ته هن ٻيڙي ۾ اڳوڻو اڏو هو سو ٿرس ٻيڙي ۽
 ڪلاڪن جا ڪلاڪ وٺو سندن ٻاراڻي ٻولي ٻڌندو ۽
 لکندو هوس ۽ سندن هڪ ڪتاب 'لصيفت لاه'
 پائون جي ٻاراڻي ٻوليءَ ۾ اڄ سوڌو پهرائين مون
 چوڻ هو ۽ ۲۰ سال ۱۹۵۷ع تي پائون جي ٻارهي تي
 ظاهر ڪرڻ تي چاهيو پوءِ ڄڻ ته دادا هريءَ جن کي
 اها ڳالهه پسند نه آئي ۽ پاڻ ڪنهن سٺي لموي ۽
 اوچي ٻڌي تي چوان تي چاهيائون ته ٻڌي جو ڪتاب
 ٻڌ ڪرائي رکائي ڇڏيائون ۽ هيءُ ٿڌو پائون جي
 ٽن ڇهن ڪتابن کي سورج جي روشني ۾ ٻڪاري اٿائون.
 پائون وقت رهندي مون سندن ڪيترائون ئي
 عجيب و غريب ڳالهون ٻڌيون ۽ ٻڌيون جن کي جيڪر
 ڪرامت سڏي سگهجي. هڪ دفعو هڪ هٿو سندس
 پائون وقت لنگهي آيو. پائون فقيرن ۽ سندن جي
 ٿاڍي عزت ڪندا هئا. سو کين ڪرسيءَ تي وهاريائون.
 سندس جيڪو مس فقير هو تنهنجي شش (هڪ شيرازي
 جو هن سان ساڻ هو) کيس ٻيڙي مچائي ڇڪڻ لاءِ
 ٿي. اسان سهڻي جهڪي سڳي ۾ وٺا هواسي ٽن
 جي من ۾ شڪا جاڳي ته هيءُ وري ڪهڙن جو پائون
 جي سامهون ۽ درٻار (اهڙو) ۾ ٻيڙي لڏو ڇڪي.
 ڇاڪاڻ ته اتي ٻيڙي ٻيڙي جي سندس منع هئي. پاڻ
 فرمايائون ته "بلا هڙن سندن کي ٻيڙي ٻيڙي مباح آهي

جو هو د اهر، کان اي د اهي آهن ۽ ڪا به سم ڪا
 رکن ان ڪري شڪا جي ڪا به گنجائش ڪا به آهي.
 پتي د يعني جي ڳالهه آهي ته پاڻوچن لڙو اکين جو
 آبرو ڪرائي آيل هوا ۽ وري سڀاڻي تي ڪنهن امڙي
 وڃي ڊاڪٽر کي ڏيکارڻو هو جو سندن اکيون ڳاڙهيون
 ٿي ۽ هيون هيون. وري اچي اهو ساڳيو د روپ پيدا
 ٿيو ۽ پاڻوچن جي اکين سان اکيون ملائي سندن لالچ
 پنهنجي اکين ۾ سمائي وٺندو رهيو. پڇڻ تي معلوم
 ٿيو ته هن دفعي د روپ دوا وانگر نه (جو هو ڪنهن ايماري
 سبب پاڻوچن جي دوا ڪندو هو) پر دوا ڏيڻ آيو
 هو ۽ پاڻوچن جي ايماري هر پاڻ سان ڪٿي هليو وارو.
 پاڻوچن پيا امڙي ڪم ڪار سان ايندا ويندا هوا
 ۽ خاص ڪري سڱ جي سڙ تي يا ڪنهن ايمار لاءِ.
 اها چرماسي جي مند هئي. اچي زبردست اوساف
 پيئي ۽ هر ڏانهن شائتي لڳو پوسان وهدڙ لڏي به
 ٽٽار ٿي ويئي ۽ سمند جي وار به اچي چڙهي سو
 سڄو شائتي لڳو ٻڏي وارو. منهنجو استرو ۽ سامان جو
 لالچي ۽ رکيل هر سو لڙو لڳو ۽ عجب اهو ته
 (جهڙي لال) دراهه شاهه پاڻوچن جي درٻار يعني
 اسپتال جتي شام جو سٽنگ ڪندا هئا جي مٿين
 ڏاڪي ٽائين چڙهندي ان کي خواهه سندن جاءِ کي
 ڪرڻ انصاف ڪرڻ وارا. ڇا اها عجيب ڳالهه نه
 آهي. اهڙا ڪراڪ پاڻوچن جا گهڻا آهن. سندن

گهڙيون ڳالهائون بيان ڪري ڪهڙيون ڪهن. آخر هڪ ڏينهن اوچتو پاڻ وقت سڏائي هن بندي - ڪندي ۽ پنهنجي ڏر جي ڪٽي کي ڳچيءَ ۾ پٽو پائي پنهنجو ڪيائون يعني ڪر مٿي ڏنائون جو پاڻ چولدا هئا. ڪرو لڏا آهي ان شخص جي سموري ذميداري ڪٽل باقي اڄ ڪالھ جا ڪرو ڏهه ڄام آهن جي اوهان کي ڪدم پنهنجو شش ڪندا ۽ ڪوڙو ڪيان ڏيندا.

ڪهڙي به صاف اڳڪٿي ڪيائون پنهنجي حياتيءَ جي آري ۾ جو بيماريءَ مان اٽل کان پوءِ ڏورن سائين چئن سالن بعد پوٽو ڪو ٻڌاريا. پاڻو جن گرهست ۾ رهندي اڏوڪي هئا. هو الهن ڏرويشن مان هئا جن جو 'هٿ هاج ۾ دل پار ڏي.' ڏليا ۾ رهندي ٻن ڪڍل گل والڪر ڏليا کان اوليپ ۽ ليپا هئا. حضرت ابڙي والڪر ڏينهن ڪرڻ ڪار يعني سساري ڪم ڪارن کي ۽ رات پار کي ڏيندا هئا ۽ سڄيون سڄيون راتيون جاڳندي پيا اٿسور جي پڪتي ڪند هئا.

پاڻو جن جو هڪ شعر هيٺ ڏجي ٿو:-

گهٽ لکڻ، گهٽ گفتگو ۽ گهٽ سمهڻ، کائڻ ۽ گهٽ ليڪ ٻڌڻ وقت سڏائين ٿا سڄيون هي چار چيز صبر ۽ دل جي صفائي، اڏاڻي، اڏاڻي، عشق جي مڪتب ۾ عاشق ٿا پڙهن هي چار چيز شڪر جي ۽ تواضع، ليڪ صحت ۽ ادب "روح-مل" هر جاءِ عزت ٿا وان هي چار چيز

پاڻي ايسر ۽ سرتن

هيءَ وري هڪ نئين روھڙيءَ جي گروه ۽ شش جي
 ٺولي جي جيون ڪٿا آهي جن جو پاڻ ۾ اٺل پار ۽
 وشواس هو. 'ايسر' شخص واري شاعر جو سڄو ٺالو
 پاڻي ايسر داس آهي جنهن کي ادب وچان سائين
 ايسر داس صوفي ڪري سڏيندا آهن. سائين ايسر ۽
 سندس شش سرتن جي سوانح عمري ڪنهن معتبر
 ۽ مفصل طور نٿي ملي. فقط ايترو معلوم آهي ته سائين
 سرتن وسط شاهه گهروٽ جي وڏن والگر اصلي خير پور
 جا ويٺل هئا ۽ پوءِ اچي روھڙيءَ ۾ پنهنجي گروه
 سائين ايسر صوفيءَ وقت رهيو. سندن جنم جي تاريخ
 بابت اڪجهه پيد پيو پالڻجي پر ممڪن آهي ته هو
 سنه ۱۷۶۹ع ۾ پيدا ٿيا ۽ سنه ۱۹۰۶ع يعني ۱۸۴۹ع ۾
 چالاڪو ڪري ويا.

پاڻي ايسر جي پراڻي ٻڌارڻ لاءِ پاڻ هڪ عجيب
 ڳالھ چئي وڃي ٿي. چون ٿا ته هو لاءِ ۽ ٽوڙ ٿي جو
 موقعو هو. ساري سنگت مڙي ۾ ويٺي هئي ته اوچتو
 پاڻهن ڇوڙ لڳا ته ”اها هو ٽوڙ ٿا ڪال جو ماڻهو جو
 چئي پيو ته هلو، وقت ٿيو آهي.“ سندساري ماڻهن کي
 ته ڪجهه نه ٿي سگهيو ۽ ڪو به ٻئي آڏو پر ساريءَ سنگت
 عرض ڪيو ته سائين ائين وري ڪهڙن ٿيندو ههڙي خوشيءَ
 جي موقعي تي اسان کي اڪيلو ڇڏي ٿو هين ڪهڙن
 ويندا. آخر پاڻي ايسر (جنهن پاڻ کي ڪلام ۾ ايشور

۱. گري سڏ ٿو آهي (ڪال کي چيو ٿو چڱو، ڪجهه وقت اسانکي وڌيڪ هتي (سندسار) ۾ رهڻ ٿو ٿو، پوءِ پاڻيهي اچي حضور وقت حاضر ٿيو ۽ پورن ڏهن مهينن کان پوءِ هيءُ چولو ڇڏي ٻوڙو ڪرڻ لڳو.

اللهيءَ سندن عمر واري عرصي ۾ سندس هم وقتي گوي ۽ درويش ه-واچ سچل، بيدل، بيڪس ۽ سامي. جهڙيءَ طرح سنڌي ساهتيه ۾ شاه ۽ سچل، بيدل ۽ بيڪس، سامي ۽ دلپت. ساڳيءَ طرح ايسر ۽ سونڌن جي جهڙي ۽ امر آهي. ايسر جي عمر جي واقعن جي پوري پوري خبر نٿي پئجي سگهي. ڪهڙا علم پرايادون ڪهڙي پائشالا ۾ پڙهيائون سو نه سوال ٿي نٿو اٿي ڇاڪاڻ ته هو صاحب ۽ مٿين شاعرن وانگر ”الپتي“ شاعر هو. سنگت جو اثر ۽ ضرور پيو اٿس. شاعر جي وڏاڻا، ٻولين جي ڄاڻ، سنڌي، هندي، فارسي (ڇاڪاڻ ته سنڌ ۾ ان وقت مهرون جو راڄ هو ۽ فارسي سرڪاري ٻولي تسليم ٿيل هئي) ساهتيه جي ٻوڙ سندس ڪلامن مان ئي ملي ٿي. بيدل وانگر ايسر ۽ پنهنجي ٻائي اڪثر ڪلامن ۾ ادا ڪئي آهي. روهڙيءَ ۾ بيدل بيڪس جو ڪلام هڪ ڪنڊي هن صاحب جي وائي ٻڌ ملي هئي جا پاڪستان ۾ رهجي ويئي. هتي هندوستان ۾ وٺن ڪنڊي هن صاحب جو جهڪو ڪلام هڪ گري سگهو آهيان ان جو ڪجهه حصو صوفي ساهتيه جي شوقينن لاءِ هن ڪڍ ڏي ٿو:-

(۶۴)

سور اسا

شبد (۱) روپ آسا

- ۱- ايشور (الله) حمد يا تره-اخ وايه هت ئي
مه-جوب ماڻيان خوش گهت ئي
۱- پليگ، پيتر ٿيون طول وهان، ملي مهجورين سان گريهان ماڻا،
پير ٿي رهان پب هت ئي .
۲- ٿرم گرم هن گرم جا گاهل، سوالي نمهجي سر جا سائل،
ليتان لعلن سان لت ئي .
۳- حمد د روڊ پڙهان شڪراالا، موکيا مالڪ مئيءَ جا طعما،
پچار، پيٽوءَ کي وٺ ئي .
۴- ٻارو ٻورن پئي هن ٻورا، صافي ساڌ سچا هن سوڙهيا،
گڏ يا گرهر جي گهت ئي .
۵- قلب گرم گمجهو ڪارو، وراو اسر جو آهي وارو،
مهڪم رهان پنهجي مت ئي .

شبد (۲) روپ آسا

- لراڪار اوري وارو ورڻو، الله آهي مهجور ارڻو
۱- اول الله مون پاتم جهولي، ٿي مان هر کي هر هر اولي،
نهن لڏن لو اوسو .
۲- اريان پڌر ئي پالا ڏيرا، ڏان گهر گڏ ڇانن سورا،
پره پاري آهي پر اوسو .
۳- هر هر سان مون پايا هسي، مهجورين دل مائي مسي،
نيلهن گهڻن لا اوسو .

۲- ڏانهن ڏورج ڏک- اندرون، رانيون رئين وهائي
صبح سانجهي نون جو پچين، ٻول اها لت باڻي
۳- جو دم جيون ٻار حياتي، ٿڌا اها گر ٺاڻي
ڪڇا ٽولا ٽالان والان، ڪڇي وٺي رمز اگهاڻي
۴- آڏو اوت اوهاڻجي مون آهيان، جنمڏي ٻار جو ڳياڻي
ايسر داس ٿيرا ڪن گاوي، اها ٻولي ساهه سڀاڻي
شيد (۵) روپ آسا

اسرار دم دم ويڪو جي ٻارو، سمجهه سڀاڻا
ٻارو سمجهه سڀاڻا، وري آڏو ٿي وارو

۱- ٻر ٻر ٻيراڳڻ اچي راند رچائي،
دونهين اندرون ٿي ڪي دود ڏکائي
ڪڪر ڪڪي ويا، ٿا ٻراو هو ٻارو.

۲- اولڏي جو ڪنڌ پيا آهي الڪ ٿا اوڀين،
سڏ ڪا ٻريون سوامي سمرليون جي سورين
سترو لنگهي وين، اهو ڪڪر سڀارو.

۳- چيلو، ٻڌي جن چاڙهيا جي چوٽا،
الڪ انهن جا آهن اندرون ڏوٽا
هر دم دل ۾ الن آهر لهارو.

۴- جوڳي آهي جن جوڳ ڪمار،
مٿن ڪون جو ماري ٿن رار وڃهارو
ٻار ماري ويا ملڪ ٿي آهي ليهن چو لعلو- لغارو.

۵- مائو عاشقن روزون روز آهي،
ايسر عرض اهو الاهي
ساهر ڪڪي ٿو اهو مڙو وڃارو.

سر جهنگلو

شبد (۱) روپ جهنگلو

- ۱- ڏاڍيون ٻاهيون برهه اڇايون، اسين اهي ڪيئن اجهايون
 ۱- باهه برهه جي پڙگا ڏيئي ٿي، سرون سنڌيون سڙايون
 دم دم دل ۾ دود دڪن ٿا، نيخ لڪيون پڙگاهيون.
- ۲- خولي لپڪا ڪڍين ٿيون خجرو، وجهين ڪهڙون سان گهايون
 مڙن ڪنهن موٽ ڪڍون عاشق، جن صاف جهليون سر واهيون
- ۳- مزگان ٿيو مارا ٿي من ڪي، چشمن چوٽان چلايون
 پمور واس وٺن گل آيون، سنڌ ساز وچن ڪرلايون.
- ۴- پاڻ ۾ پيهي ڇڏي پاڻ سڃاڻو، انا لائق الائيون
 شمس قمر قلباي ٿو ٿان، ڳالهه ڪهڙي پي ڳايون.
- ۵- ايسر حق ٿيو سي حاصل، پهر چا ٻڌايون
 غرق ٿيا سي گهر پنهجي ۾، ڏيڍدا لوڪ اوگاهيون.

شبد (۲) روپ جهنگلو

- ۱- اچي ماريو ٿينهن لغارو، اهو لوڪ سڀي جڳهه سارو
 ۱- ولهن عقرب ٿيو اڙائي، لٽو لٽو لڳو آهي ٿارو
 دل اندر ڏيڍدار ڪيوسي، قالو ٻولي ڪو ڪارو
- ۲- الهسب رب ڦر ڏينهن ٿي، اسان چاهيو عشق اٿارو
 روز مشائق منجهه هواسي، پيتو سي چار جو ٿارو
- ۳- ٿال لٽو ڏي ڪڙو چن ٿا، ڏوڏو آهه ڏي ڪارو
 ٻاهر ٻاڳ ٿي ڪري ڪاٺي، گهرت ملهه گهر وارو
- ۴- اندر ايشور ٻاهر ايسر، اهي چوڻ جو ڪو چارو
 اتر ڏي ڪو ٻوڙ پچر، دهلي دڪن ۾ ٿورو

۱۔ مون تان چيو الله ڪيو، وارث ڌر وسيلو پيو،
سرس اهو و صبحان... منهنجو.

۲۔ مون تان چئي هر هر ڪئي، هر ڪنهن روح هر رهي،
ڌروه اهو پروان... منهنجو.

۳۔ مھبت موسي ماري گھوسا، ٻانھن ٻڌ ڪي اڳر عيسيٰ،
هر دم هر اسانڌا ڪيسا، گوهر گدج ڪيان.

۴۔ ايسر مون جو عيسيٰ ڄايا، گوهر لائڻ رکي گھر آيا،
لايا مينھجا ٿيا سڄايا، دالھن ڌن ڌيان.

شيد (۲) روپ پيروي

مولڪي تارڻ واري تارڻ، مولڪي دکن اور نوارڻ،
آڻي هيرو مون تي هارڻ، هيٺيون پلنگه پاڻ پٽارڻ.
سڏي وڃ ڀر وارو وهارڻ... مولڪي تارڻ

۱۔ سڀ سڀوئي سڀ ڪجهه ٿيڏا،
ڪيا ڪهيندا لا ڪوئي ميڏا،

رام نام ڌر وارڻ... مولڪي تارڻ.

۲۔ سلیماني نصف همارا، عاشق اچا ٻوڙه سويارا،
ندينجي سيج سيدگارڻ... مولڪي تارڻ.

۳۔ عرش فرش سڀ حاضر هويا، آڻڻ مل ڪي لوڻڻ لويا،
وهنجاري تي وهارڻ... مولڪي تارڻ.

۴۔ سڀ ڪجهه ٿيڏا ميڏي وس وس،
ڪيا ڪهيندا ٽون اي اس اس،

آسي چڱي اوسارڻ... مولڪي تارڻ.

۵- سٺ ڏاڍ ڪار ڪندڙ اراجي ،

جيت ڪٿڻ ٿيل همارا اراجي ،
جيت آکاڙ ڦولارو ... مولڪي ٿارو .

۶- ايسر ٺهندڙ اوان هن ٺٺا ، عاشق رو-رو ٺٺا ،
ماري يار چهارو ... مولڪي ٿارو .

شيد (۳) روپ پٺروي

اڄ ڪٿي ٺٺي اوان اسان ٺي اچڻ جي ،

اسان ٺي اچڻ جي مٿي سان ملڻ جي .

مٿي سان ملڻ جي مدد ٺي اچڻ جي ٺٺي اچ اوان .

۱- ۶- رش رش گاهي ڪرس ، ٻٽ اوان سان ايل

۲- ۶- وشن - مهيش - هو ، جهڙو ٺٺي ٺٺي

۳- ۶- چار سڀا ٺٺي چاهه سان ، ٺٺي پلي پلي پلي

۴- ۶- ڪاٺون پيٽون هو پاڻ ۾ ، ڪير جا اوان سڀ ڪيل

۵- ۶- اڃا جهڙو ملهيو ٺي وو ، سائون ٺٺي ٺٺي

۶- ۶- ميهڙو مالڻا ڪيا وو ، جهڙو ميهڙو ميهڙو

۷- ۶- چڙهان ميهڙو چڙهان ٺٺي روح ڪهري ٺٺي

۸- ۶- ايسر عرصي اوهان جي ، ڪري پاڻي ٺٺي ٺٺي

سڙ سارنگ

شيد (۱) روپ سارنگ

۱- جهڙو اوان جهڙو جيءَ جو ، اوان چالي چالي

۱- سڙ مڙاڻي وو - سڙي اڃا اڃا ٺٺي ٺٺي ٺٺي

۲- سڙي سڙي وي - اڃا سڙي اڃا چالي مارو چارو

۳- سڙي سڙي وي - ڪير سڙي سڙي سڙي سڙي

۴- وو تر اساجي وي- وايي ولا ٿي ال ليدهن- ڪو آه ليا ٻار
۵- ايسر عدلي وي- آهي گدلي ال چاڻهي ڪير چيا ٻار
شيد (۲) روپ سارنگ-

عاشقان ڪون ماڻم اندر وڃ، دم دم دل وڃ پڻا ٻار
ٻهر اهو هٿ ڪڍڻا ٻار عاشقان

۱- مشڪل چاڻو عشق ڪي ڪاري،
ٻنيون ٻي ٽي ٽي در در خوري
ٺا وڻڻا سر سڻڻا ٻار عاشقان

۲- مشڪل چاڻو عشق ڪي ٻاري،
ٺٽون ڪون چهبوگ شهرت ٻاري
ڪ پڻا ڪ پڻا ٻار عاشقان

۳- ٻڃي مڙ ڪيون اڳ مڙجي، صفا سر سولي ۽ چڙهي ٻڃي
لا ڪرڻا لا پڻا ٻار عاشقان

۴- زهر ٻيلا عاشقان قبوليا، جيان هوليا جهنڊا جهوليا
ٺ ٻوڻا سر ڪيون ٺ ٻوڻا ٻار عاشقان

۵- ايسر عشق ڪي مشڪل ٻوري،
ڪاڪڙائي ڪا ڪا اوڙي
ٺڌڻا سڀ ڪڇ ڇڏڻا ٻار عاشقان

شيد (۳) روپ سارنگ-

هٿ هٿ صاحب هڪڙو ٻار، داڻن ٺنهندي راکڙو ٻار
ساکن سمجهي ڳالھ سڀائي

۱- جڻسا وڳڻن ٺسا وڳاڻا، هڪوئي ٻيڪا هڪوئي چالا
ٻڏو ٻڏو ڪر ٻڏو ٻار- ساکن

۲۔ لاگو کی قندہ، قیر، زو سی، لاگوئی غیر، نہ میر، زو سی

ہوے لوگ سارے سب ڈکرو مارے

۳۔ انت عشق کا نور کا ہاڑی، گور مرشد سر ہوئی راضی

ہمارے ملک میں مکتروں ہمارے

۴۔ دوانی دور گیتوی طالع، ایمائی پور میمن نی مالک

ہک ہک حق حق حقو ہار

۵۔ ایسے جگہ، جہاں کہ برلیون، چوتھی الہیہ، تادلیو گولیمون

ہوے تاس گئے ان کے رو ہاڑ - ہالکن

سِر جو ڳوٺ۔

شعبہ (۱) روپ جو پیک

گیتن گریان کاڈی وچان، سکی سہ سورن سان پراو

زندگ اوہان لی لینہن جو، گا اچا واری ہت کرار

۱- فیض گریان ہیندش ہفت ہٹان، دلبر دلا سوہون ڈار

هاڻي توڙا جهون ڪولهي ٻيو، اڳي ڏسڻ هينئي ۽ لي ڌراو

۲۔ من کن ہی جہڑوں ہکو، ایہ لوگ سارو سب فکر

جڏهن جي سڪ آهي تڏهنجي سڪ.

۱۰۰ طلب تہذیبی و ۵۰۰ رجہ تراو

۳۔ روئی الد ر ئیٹرو ولیدون ایہی ہری ہرکوسون

ڪهڙيون ڏيان ڏرون ڏليون، چوري ڪيو چورو چرو

۴۔ جمن کی اڑہ بالور آھی اھر، جمن کی سیج و وسیدی شھر

سی سور-مون ز ابتدا شعر، هی عشق بدو له باراد

۵۔ ایسے اوهان جي آه، ۽ وڏو آه، واه، ۽

د م د م پاران جي داو د وري ورا جي هن کي ورو

شيد (۲) روپ جو ڪٿي

- ۱- هن عشق جي آڙهه ۾، گهو آري ٿاڙو ٿاڙو
پولس مڇيءَ جي ڀيٽ ۾، گهو آدم اڻ ڪاڙو ڪاڙو
نهنجي ڪل ٻي ڪاڪا، ٿو سو مڇي ۾ ٻاڙو مارو
- ۲- هر لاکس کي هٿ ٿي، ٻوڙاڙو آڙو آڙو
ڏکيو ڪي ضرب سان، ٿو ڏهر سان ڏاڙو ڏاڙو
- ۳- چوڪو اڇو هن ايمان ڪون، سو سو ره آهي سارو سارو
مٿان پيو گهو دم هڻي، مٿس سور ٿاڙو ٿاڙو
- ۴- هر ڪا هليدي هون ٿي، وٺي رهند ره چارو چارو
هٿ ڇڏي هليو ڪاڪا، شل ڪشمندا ٻاڙو ٻاڙو
- ۵- چوڪي سو ٿي پرها ٿيا، ٿن کي پري ٿاڙو ٻاڙو
گهي جهاز جلي ويا، آڙو ايسو ٿي وارو وارو

شيد (۳) روپ جو ڪٿي

- ۱- هن عشق جي آڙهه ۾، عاشق اڪن مڇي جو اڪر
هاسا الين هٿن ۾، ٿن لال ليمچ جو مڪر
- ۲- اڙهي پوڄهيا ڪين ڪي، ڪو نه ڪڍن ڪي ڪو ڪو
پير ڏوٽي ٻاڪ ٿيا، سجدا ٿن ٻاڪي ٻاڪي
- ۳- ٻوڙو ٿي ڏم جو، ڪاٺي ڪو ٻاڙو ڪا ڪو
ٻوڙو ٿي ڏم جو، ڪاٺي ڪو ٻاڙو ڪا ڪو
- ۴- شين ڏوڙ ڇو ٿي، اڏو اڏو آهي ڪو
جهن کي ڏوٽي دل ۾، ٿي ڏوٽي ڪو ڪو
- ۵- ٻاڙو ٻاڙو اڙي ڇو، ڪاٺي ڪو ٻاڙو ڪو
اڙا ڪن ايسو ڇو، ڪاٺي ڪو ٻاڙو ڪو

شېد (۴) روپ جوڳو۔

- من مڪو موهن سيدو اچ ماڻيون مڙون مختيار آھ.
 ۱۔ ولهن عقيب نور گوئي، عشق جو اسرار آھ.
 فرقان آئين فرمايو، اسان جو الهستي اقرار آھ.
 ۲۔ مؤکو قبيلين مري جيون، اهو لو اختيار آھ.
 ڏي د خواست دليون دل ۾، اهو آيو اشتهار آھ.
 ۳۔ لي ذبہ ظاهر ٿين، اهو وڏو ڏڪتار آھ.
 يار بهتا سي اويان کي، جن کي هو الد رهڻ ڪار آھ.
 ۴۔ پاڻ مون جن پاڻ پاڻ، ٽن کي اوه جو ڀڪار آھ.
 اي خودي مون خود ٿيا سي، ٽن کي دود جو ڏڪار آھ.
 ۵۔ ايسر اصل سر الاهي، دم قدم د ڀدار آھ.
 ٿيا سي مصف من الد ۾، اسان کي سوز جو سيدگار آھ.
 سڌو قلندڙ۔

شېد (۱) روپ ڏندڪ

- هلبو ڏور ڏي، راهه بجهي ٿي رڱ،
 سودو سمجهي گجانه گهري ٻيئي ٿي ڪپ
 ۱۔ سودو سوني گجانه، جهڪو اگهيئي وڪر
 جهن ۾ ڪوڙ ۾ هجي ڪڪر جهنڙو قطر
 اڳيون سچ بجهي آهي باري ۾، گهن کي ڪو نه ٿيئي،
 لاڙي آلي لب ... هلبو ڏور
 ۲۔ روگ ڀرندي آلي، هلي اون واور،
 ڪاڻون گهن ڇڏيندي، نور منجهون چالور
 ڏور ٽپور بجهي ٿو ڏاڍو ڏور،
 ڪند ڪنهي ڪوڙو، اوه چڙهندي چپ ... هلبو

۳- اڳي ۽ اڳي هٿون هو ڪوئي هلندو،
کاڌو ۽ پيئڻو وڃي، سارو سڀو سلندو

جدائي پنهنجي ۾ آئي ڪرو چلندو،
گندي پاڻي ۾ رو ڪري لاهينده گپ هليو
۴- سمجهه، بدائون گي ڄاڻج ڄاڻ،

لوسان سنگ، له هلندو ڪوئي سائي ساڻ
اوکو ٿيندڙن انهن ٻوڙ پٽيندڙن پاڻ،
ٻار جهڙي ٻيڙي مان ٻيا ئي سڀ هليو

۵- ايسر وٺندا آئي توکان چورون ڄماو،
تو وٺ هلي ايندو سارو ئي ڄماو
مٿان ڄاڻو الله آهي ڪٿار ڪٿار،

ٺن جي تاب ٺڪي ٺاڙون وٺندا سڀ هليو

سڌو ڏاسري

شيد (۱) روپ ڏاسري

وامت وٺي وٺندا هيءَ وٺڪار، ڏاڍي بدا هو سرڪار
۱- ڪير نه ڪار ڪٽجي ڪاڻي، هٿو پٺي مون عمر وڃائي

سورن ۾ مون سان ڪو نه ٿيو پاڻي، ڪا ساعت ڪٽجي سار
۲- ڪٽجي جهڙي آءُ جي لاهيان، هاڻ ڪٿي ئي سير ٻڌايان
اميد آسرو آءُ نه لاهيان، ڪو نه ٿي پنهنجو تون ٺهاري

۳- دوزخ جهڙي اوماري ڏراڌن، اولهون آهن عشق جون اڙتون
تو ه، منجهان شل ٿي ايندا اڙتون، هٿ تار جهڙن لا تار

۴- ايسر عشق اوهالجي ۾ آيو، الڳ اگهاڙي جو ٻالڏ لاهيو
عمر ساري مون ڪو نه ڪو چاهيو، اڃي پاڻ پڇاريو ٻار

شید (۲) روپ ټیلا سړي

دل ډل ډل وایي اور، عشق لېکا هن ټوران زور
۱- انتالدره نوگهون لاهېج، وحدت سان لورن وایي وهانج
پړکان وایي لاس لاهېج، چوڅی لورن چرخو چور

۲- کتې باجهون لورن لېکدي گړي،

ویل وچانی لورن وایي موڅی

پړلورن بالدي کتي گر پوري، لست ټهاري ټور

۳- گيڼ گوران ست گيمان کچارو،

لفس شيطان آه، پست بلهارو

ساعت ساعت ډگر سيارو، ليښن تند آ لور

۴- ايسر سائر کيدو آلي سکر،

ټي وانداری جو ليدو پټکو

ټن جوړان جو گړو لټکو، جهنم لړلدي ټ سين پور ټور

شید (۳) روپ ټیلا سړي

وچون اپدا گهټی ټولا، آهون اصل دا کړ ټا ياد

۱- اټون که، آهون، مټن لوري پکتي جو گريسان،

وچ وچيت ټي وريسان

هتي مال لټيم سب ټولا ياد ... وچون

۲- الي آهون گر گهټي و سيارو، عمر لوري وچ ياد ياد

جهون ياد ياد لوري ټولا ياد ... وچون

۳- چارایي چور لېکاي چاري، لورن کړا هی او چواري

پور سبب مار پور سولا ياد ... وچون

- ۴- مندا گر کاڌ مال پرايا، توووت ايندا چدم گدوايا
 گال گا پڪرا مون ايا... وچن
- ۵- ايسو جن اياي ناهي، گهي وٽ مولي گهي وٽ جيتي
 نون چور ٿي لڳايون ٿي وٽ ايا... وچن

سر سورت

شبد (۱) روپ سورت

- ايندا آپ تو کوجا ناهي، اورا نون گيا آکيندي
 کتي والگر يونڪ يونڪيئي، شي پراي ٿا گندي
- ۱- دم ڀر دم جيتي ناهي، گسيان مڙهيان لاوڻدا
 جوکي جڳت جاني ناهين، گوري ڪن گڻاوڻدا
- ۲- ملان هووڻ مڙ ٿا چاڻين، گيون مد پدا ماڻدا
 من مڪا ٽن حجرا، گيون دوزخ ٿر چاوڻدا
- ۳- ارهما بوهم پچاڻا ناهين، گسي ٿا لڳاوڻدا
 اندر ٿا ڪر اندر دوارا، گهر گنگا گيون نه ٿا وڻدا
- ۴- مڪي هوري من مياوي، سرڳ ٿر ڪي سي آوڻدا
 پتيان وڍيان ڪاگر آئين، پچي گيون پچتاوڻدا
- ۵- ساڌو هوري سر نه ٿي پوي، گسي جامين پاوڻدا
 لوڪان نون لڳلا ٿا ڪي، پکتي وچ نون ڪاوڻدا
- ۶- لو دوازا بند هو ڪي، پچي پدمي پاوڻدا
 اٿا مون چڙهاڪي، ٿر نون نه الڪ سڏاوڻدا
- ۷- ايسو ڪرو پورا ملهين، ٿڌان سچ الاوڻدا
 وچ روھڙي ڪڍران اسانڌا، ملڻ پاچھون ڪوڪاوڻدا

شېد (۲) روپ سورت

- کيڏڻ صاف صفائي لالان گوه گاروان چاهي يار
مشکل ياري عشق دي
- ۱- گوه غازي سي کڻندا، جيڪي جنگ جا جهولجهار يار
موهيا مڙس يار جي، ماريا ٽنهنجي مهار يار
مصور جهڙا مڙس ها، جن جيئندي جان جلائي يار
- ۲- گهان جرم جي سڪندو، گهان هي سردار يار
ويا چلي چوگان ۾، توڙي عالم ها اسرار يار
وهسي نام سائين گا، بي آئي بي اڪائي يار
- ۳- راڻ ڏي ڇاچ والد کيڏي، اهڙي ڪندي گون ڪري
موهيو مڙس يار جي، ٽنهنجي ذوق ڏري
سرو پي سوليءَ ڏنائون، شمش ڪل ڪلائي يار
- ۴- وڪرو ويهي ٽن وهاريو، جن زارم ڪئي جفا
ڪي ايني هن ساوڻ سئي، هر ڪي دورون لڌاع
سوڌي وٺندا سڱ ساري، ايني پرڪڻ هار پرڪائي يار
- ۵- هفتي هڪ ڪلاڪ مئي ٿان روتندي زارون زار يار
نيري ڪيئي دوست مالدي آهيان، پئي پڇان ئي يار يار
گر ايسر ڏي آوڻ دي، جان لٻان سر آئي يار

سر گوهياري

شېد (۱) روپ گوهياري

- بالدي روز اڃان اڃار، ڏوٽن ڏي بهڙا لاپا گهڻا
- ۱- ويٺي والڏوٽن اتي، سارو ڏي بهن سڪان
- ۲- اڪوٽن الهيءَ اڃار ڏي، جهڙوٽن جيءَ چڪان

۳۔ جوڙيون الـمر جانب لاءِ، چنڊن جون ۽ چڪن
۴۔ اڇيون وجهي هيءَ ڪاڪ لي، چنڊون مان لڪان
۵۔ وهن جهولائون جيءَ ۾، ايسر ليدھن لڪان

شيد (۲) روپ گرهياڙي

[illegible]

ڪرهياري کي ڳوٺاڻ، گن مههڙيون من ائون
 ٿي بهن پئي موني ٿا، گذري سال وڃن

۱- چور مولڪي ري ادائون، چاهون چو ويا چڏي
 جيئري ملان مون مارن، ڪرو آهي موص مٽي
 لهندم سار سڏي، وائي شال وطن

۲- ڳالهه الهن جي ٻڌي، ٿورو ساهه ٿري
 مهڻي ن جي ماريس، وينس قول ڪري
 هڪ آهي پنڌ ٻري، آهن شال اکهن

۳- ايسر چري ڳالهه اها، اوان بندجا شال سان
 الهن اکين سان ادائون، جيئري مان جاني ٿسان
 چور روارئي مان وسان، شل مولڪي بندجو ڪٽي گن

سر سهڻي

شېد (۱) روپ سهڻي

د ردولدن کي د لاس، اچي بار کي د اجاړون پلا

۱- او پر اروانا ري جالي، بستګه باچن تا پلا
گهوت وجهين نو گيښن گهاړون، الا

۲- پاڼي واندکي ري جالي، اسانکي پيل کون ټيون پلا
صاف چهليون سر واهيون پلا، د ردولدن

۳- قلابه کي ري جالي، قتل کيو سي پلا
موڼي نو گيښن ملهاړون پلا، د ردولدن

۴- د ردولدن جوري جالي، اچي واړهو وسپو ټي پلا
سرهې او سپېچ وچاړون پلا، د ردولدن

۵- هن وېدېهاري ري جالي، اسانکي وټين وساري پلا
هک دم، او نوکون زاهيون پلا، د ردولدن

۶- صاف ټي لکيو ري جالي، سر ايسر جو پلا
پول، او ټيو کو تا پانيون، د ردولدن

سر راهکلي

شېد (۱) روپ راهکلي

پاک سان پرېست مېدې پاڅ پر جو ټي
چارټي چاګر ټېدېجا آهيون ټين او ټي

۱- سالت صلح صبري پکي مېدې ټي
رام لام سب سب هي سب هي سب هي

۲- پاک مېدېون لعل مون تان لوري لږ و لږ
دان کفر اسلام حاضر مېدې حد

اول کھول سر صدقو رمز دل راهي ... پاک

۳- ٻار منجهون ٻار هدير، ليدهن وڏو لغرو
جهليءَ مون جهولي ٻيو گهير ڪارو

تر اباڻي ٻار جا ڏاڍا ڏاڍي ٻار

۴- ايسو منجهون ايسو ٿيو، وڏون وڃهو وڃي
جن ڪاڻ هٿس ڳولائو، ساڳيا مليا سيئي

اڳي اڳي حق هڪ، اڳي آهيون ٿيئي ٻار

شهد (۲) روپ رامڪلي

ٻار ڏاڍو ٻار ڪي سگهو سڏ سڏ ۾

د ان ڪٿر اسلام حاضر منهنجي هنج ۾

۱- جيڪي ڀائير ڏور ها، سي وڃي ٿوري وچ حضور
بي مڙائي هل هل ڪوڙ ڪوڙ ڪوڙ

نرڪرام نرڪرام خير ساڻ ڪڏ ۾ ٻار ڏاڍو

۲- سڏ ڏاڍو سڏ ٿيو عرش آرايو

ڪٽڪ جوئر اوهان ڪاڏي، اسان ڪاڏو ڄالو

هردم هروان، جڙو جاني جڳ ۾ ٻار ڏاڍو

۳- سڏ ڏاڍو سڏ ڪيو قلب ڪو ڪارو

عشق جي آراه ۾ ڪيو مڃيو ان مارو

وام لام سچ هي، وهيو وارث وڳ ۾ ٻار ڏاڍو

۴- احدون اصلي ٻار مان آهيان ايسو ايسوري

مڪڻ ماني ڪڏ ٿيو، هڪ وار لاءِ ويندم وسري

جهم جهڳڻاش ڪي روح وڳ وڳ ۾ ٻار ڏاڍو

شبد (۳) روپ راه کلي

- گود منهدجي گل قل ، جهولي پري آهي
هدس وينو هديج ۾ ، من مور مولی کائي
- ۱- گود منهدجي گلن هاڻي ، کڀي سڄي ست ساڻي
رام وينو تخت تي ، واد رحيم ليکو لاهي
- ۲- ٺلي ٺلن چار گل عشق جا آهن حشر هل
قرش رکيم عرش تي ، وينو ولجهلي وچائي
- ۳- هيٺيون رکيم مٿين تي ، مٿيون رکيم وچين تي
چاکر رکيم چوٽين تي ، اڳين کون لنگهائي
- ۴- ماڻهو مڙهي مالهاندو ، اسان ٻڌو ٻالڌو
اسالڪي ٽڙين ٽگي آلدو ، وينس ٽوڙي ٽيان لائي
- ۵- مالهاندي جو گري ويا ماڳ ، ائي الڪ. ٺو ٺهين جاڳ
سلطاني آهي ست سهاڳ ، سڪون ٺو سهائي

اُردو، فارسي ۽ عربي سنڌي ۾ ڇپايل پستڪ
وحدت نامہ: سنڌ جي مشهور صوفي فقير ايدل
سائين جي بيتن ۽ ٽوھڙن جو ڪتاب جڏهن ۾ وحدت
جي ڪجهه رازن جو بيان ليل آهي. هن ڪتاب جا ۲ ڇاپا
اڳ. پاڪستان ۾ خلاص لي ڇڪا آهن ۽ هيءُ ٽيون
دفعو ڇپيو آهي. قيمت پنج آلا.

ديوان بيگس: هن ڪتاب ۾ صوفي فقير بيگس
لنڊي سائين جون ڪافيون ۽ ڪلام ٽل آهن جي ڪم.
۲۰ سر ٿيندا. ايدل ۽ بيگس اٽلي ٻاڙ ۾ اٺ ۽ ٻت
هرا ۽ فقير ايدل کي عزت وڃان وڏو سائين ۽ سندس
فرزند بيگس کي لنڊو سائين ڪري چولدا هئا.
بيگس سائين جي ڪلام جو هيءُ مڪمل ڪتاب
ٻهراڙن تي دفعو ڇپيو آهي جڏهن ۾ بيگس سائين جو
سمورو هندي، فارسي، عربي ڪلام، بيت، غزل ۽
ٽوھڙا ٽل آهن. قيمت سوا روپيا.

ديوان بيدل: ٻانهن سرن جا سمورا بيت،
ڪافيون ۽ ڪلام، فقير بيدل سائين جي سوانح عمري
۽ سموري تصديقات هن ڪتاب ۾ ٽل آهي. ڪتاب
جو ٻيو ڇاپو آهي. ٻهراڙن دفعو سنڌ ۱۹۴۰ع ۾ پاڪستان
۾ هر ڇاڻي گدومل ڇپايو هو جڏهن سنڌ سرڪار کيس
العام عطا ڪيو هو. ڪتاب جي ڪور تي ايدل سائين
جي درگاه جو ڊاڪٽر فوٽو ٽل آهي ۽ ڪتاب
پلٽسڪ جي ارش ۾ بند ٿيل آهي. قيمت ايڏائي روپيا
ٽال خرچ هر هڪ ڪتاب لاءِ جدا. ملڻ جو پتو:-
هر ڇاڻي گدومل، سهڪراڻي صوفي ساهتي، مالا
B-19/111 ڪلياڻ ڪئمپ لهر ۵